

OVER **BOEKEN** GESPROKEN

Lezen

ACHTERGRONDEN EN PRAKTISCHE TIPS VOOR IN HET
BASISONDERWIJS, HET VOORTGEZET ONDERWIJS EN
HET (VOORBEREIDEND) MIDDELBAAR BEROEPSONDERWIJS

EEN UITGAVE VAN STICHTING LEZEN

LEESMONITOR

leesmonitor.nl: dé website voor leesonderzoek

LEES PLAN

leesplan.nl: dé website voor leesbevordering

Voorwoord

Er zijn veel manieren om van leerlingen lezers te maken. Deze publicatie gaat over de waarde van het gesprek over boeken en lezen. Leerlingen die over teksten praten, leren hun gedachten

te ordenen en over te brengen. 'Lezen leert je denken', zoals Aidan Chambers zegt. Maar dat niet alleen. In een gesprek horen leerlingen ook hoe anderen dezelfde tekst of een andere tekst ervaren. Die wisselwerking is een belangrijke component van leesbevordering. Een open gesprek nodigt uit en stimuleert.

Deze publicatie laat aan de hand van tal van voorbeelden zien hoe een gesprek over boeken en lezen op gang gebracht kan worden en vorm kan krijgen. U vindt een zo volledig mogelijk en actueel overzicht van instrumenten en werkvormen die in Nederland beschikbaar zijn, aangevuld met onderzoeksgegevens en verwijzingen naar literatuur.

De publicatie is overzichtelijk ingericht. U kunt er snel iets in (terug)vinden. De tekst is ondersteund door kleurrijke citaten. Onderzoeksgegevens en suggesties voor verdiepende literatuur zijn in twee tinten paars en de puntsgewijze opsomming van producten en diensten is met groen aangegeven.

Bij elkaar een mooi palet voor een rijkgeschakeerd gesprek. Voor leerkrachten in het basisonderwijs, docenten in het voortgezet onderwijs en in het mbo en voor alle anderen die van leerlingen lezers willen maken.

Gerlien van Dalen,
Directeur Stichting Lezen

INHOUD

4 Praten over boeken en lezen

4 *Wat houdt dat in?*

4 *Waarom leeservaringen uitwisselen?*

6 Hoe voer je gesprekken over boeken en lezen?

6 *Gesprekken als ontdekkingsstocht*

8 *Literaire gesprekken*

11 *Gesprekken tijdens interactief voorlezen*

15 *Leesgesprekken*

17 *Filosofische gesprekken*

18 Verschillende aanleidingen

18 *Wat voor lezer ben je?*

19 *Boeken kiezen*

20 *Boeken beoordelen*

21 *Praten met de makers*

22 *Samen op onderzoek*

24 *Praten over gedichten*

26 Werkvormen

26 *Voor de basisschool*

30 *Voor havo/vwo*

32 *Voor (v)mbo*

33 Bijlage

34 *Nawoord van Aidan Chambers*

 [facebook.com/stichtinglezen](https://www.facebook.com/stichtinglezen)

 [@stichtinglezen](https://twitter.com/stichtinglezen)

Uitgever: Stichting Lezen

Tekst: Anita Oosterloo (Anita Oosterloo Taal en Educatie)

Eindredactie: Stichting Lezen

Fotografie: Jørgen Koopmanschap

Vormgeving: Ramona Dales, Lijn 1, Haarlem

Druk: Zalsman BV

Praten over boeken en lezen

Wat houdt dat in?

Op de basisschool, in het voortgezet onderwijs en in het middelbaar beroepsonderwijs doen zich allerlei momenten voor waarop leerlingen praten over (het lezen van) fictie. Denk aan gesprekken in de klas om het lezen te stimuleren, bijvoorbeeld bij het kiezen van een boek, of om gesprekken waarin duidelijk(er) wordt wat voor type lezer je bent. Het kan ook gaan om gesprekken waarin leerlingen reageren op wat ze gelezen hebben. Ze proberen bijvoorbeeld samen een passage beter te begrijpen of ze vertellen elkaar wat ze opgevallen is in het verhaal.

Leerlingen kunnen gesprekken voeren naar aanleiding van een boek dat zij gelezen hebben, met of zonder leraar erbij, met de hele klas of in groepjes. In plaats van een boek (roman) kan het ook een verhaal zijn, een gedicht of een fragment uit een boek. Ze hebben het zelf gelezen of het is voorgelezen.

Waar het om draait in deze gesprekken is het uitwisselen van leeservaringen van leerlingen. Gesprekken zijn het middel bij uitstek om te leren uitzoeken en uitdrukken wat het boek met

hen gedaan heeft, wat er tijdens het lezen aan gedachten en gevoelens opkwam en welke verbindingen er zijn met eigen ervaringen en andere gelezen boeken.

Waarom leeservaringen uitwisselen?

Praten over boeken is alleen motiverend voor leerlingen als hun leesbeleving centraal staat. Lezen is leuk, ontspannend of interessant als de verwerking van wat je gelezen hebt alle ruimte krijgt die ervoor nodig is.

Praten over leeservaringen geeft leerlingen de gelegenheid de inhoud van het verhaal of gedicht te verwerken en er betekenis aan te geven. Dezelfde teksten worden door verschillende lezers vaak heel verschillend beleefd en geïnterpreteerd. Dat maakt het zo boeiend om over leeservaringen te praten. Leerlingen ontdekken zo ook dat boeken een persoonlijke betekenis voor henzelf en voor anderen kunnen hebben.

Leerlingen leren andere boeken kennen wanneer ze met elkaar en met de leraar over boeken praten. Ze worden op nieuwe ideeën gebracht. Het prikkelt ze om andere verhalen

*Chambers: Praten over wat je gelezen hebt is essentieel
‘omdat we meestal pas weten wat we denken
als we het onszelf horen zeggen.’*

of gedichten te lezen, boeken die ze nog niet kenden of die ze zelf in eerste instantie niet gepakt zouden hebben.

Ze krijgen tijdens gesprekken inzicht in hun manier van lezen en in zichzelf als lezer. Waar of wanneer lezen ze het liefst? Hoe pakken ze het lezen van een boek aan? Door van anderen te horen hoe zij lezen, kunnen ze op ideeën gebracht worden om iets een volgende keer anders aan te pakken. De gesprekken kunnen ook duidelijk(er) maken wat hun leesvoorkeuren zijn. Dat helpt bij het vinden van geschikte boeken. Door die boeken vervolgens met elkaar te bespreken, ontwikkelen ze geleidelijk hun smaak.

In gesprekken leren ze boeken te verbinden met hun eigen belevingswereld en de wereld van anderen. Leerlingen praten en discussiëren bijvoorbeeld over het boek om het verhaal vooral emotioneel te beleven of om het verhaal te koppelen aan eigen ervaringen en kennis (zoals bij het uitdiepen van een thema). Het lezen van een verhaal of gedicht en gesprekken daarover kunnen ook gericht zijn op de werking van het literaire systeem. “Binnen het verhaal blijven”, noemt Van

der Pol dat (2012, p. 212). De gesprekken dragen dan bij aan de ontwikkeling van literaire competentie.

Praten over boeken draagt bij aan taalontwikkeling. Leerlingen leren onder andere hun gedachten onder woorden te brengen, naar elkaar te luisteren en te reageren op argumenten van anderen. En in klassen waarin over boeken wordt gepraat, zijn de leesresultaten beter.

Door ervaring op te doen met de verschillende doelen van gesprekken over boeken, kunnen leerlingen zich bewust worden van de verschillen; ze ervaren dat er verschillende lees- en luisterhoudingen mogelijk zijn en dat je over verschillende dingen kunt praten naar aanleiding van een verhaal of gedicht.

Praten over boeken en over lezen kan dus verschillende doelen dienen en het is goed om je daarvan bewust te zijn. Door regelmatig samen over boeken te praten, ontstaat er een echte leescultuur in de klas waarin boeken belangrijk zijn en het vanzelfsprekend is om leeservaringen uit te wisselen. ●●●

Hoe voer je gesprekken over boeken en lezen?

Gesprekken over boeken en lezen kun je beschouwen als een ontdekkingsstocht. Het zijn gezamenlijke ontdekkingsstochten door het verhaal of gedicht en door de leeswereld van de leerlingen. Ze leiden tot een bepaald inzicht; ze zijn met andere woorden 'leerzaam'. Wat je tijdens zo'n gesprek ontdekt, is afhankelijk van waar je naar op zoek bent, en dat bepaalt ook de manier waarop je zo'n gesprek voert. We geven hieronder voorbeelden van gesprekken die elk op hun eigen manier 'leerzaam' zijn: literaire gesprekken, gesprekken tijdens interactief voorlezen, leesgesprekken en filosofische gesprekken.

Gesprekken als ontdekkingsstocht

Leerlingen kunnen pas goed over hun leeservaringen praten als duidelijk is dat ze alles mogen vertellen. Het gaat niet om goed of fout, het gaat niet om een antwoord waarvan zij denken dat de leraar het wil horen, maar het gaat om hun eigen ervaringen en ideeën. Het accent ligt dus niet op de tekst waarbij de leraar door het stellen van vragen en het geven van feedback leerlingen naar de (enig juiste) interpretatie leidt, maar op de lezer. De interpretatie is afhankelijk van de lezer die vanuit eigen verwachtingen en leeservaringen

'in gesprek gaat met de tekst en zijn eigen betekenis creëert' (Cornelissen, 2012).

De rol van de leraar is dan om leerlingen hierbij te helpen. Hij probeert te achterhalen wat leerlingen denken. Daarvoor is het nodig dat hij leerlingen de ruimte geeft om mee te praten en mee te denken. Voor leerlingen betekent dit dat ze elkaar bevragen, mogelijke verklaringen of oplossingen voor gebeurtenissen in het verhaal opperen en reageren op elkaar. Uit onderzoek weten we dat met name het deelnemen aan dergelijke uitdagende gesprekken bijdraagt aan de ontwikkeling (onder andere Mercer, 1995; Mercer & Hodgkinson, 2010¹): door met elkaar te redeneren en te discussiëren ontwikkelen leerlingen gezamenlijk inzicht en kennis over het gespreksonderwerp.

Dat gespreksonderwerp kan betrekking hebben op één boek, op een kwestie uit een boek, op een kwestie naar aanleiding van een boek, maar ook op meerdere boeken of op het lezen zelf. Gesprekken kunnen dus op verschillende manieren 'leerzaam' zijn; ze zijn leerzaam zodra leerlingen tot een bepaald inzicht komen. Dat inzicht kan met het verhaal zelf te maken hebben, met onderwerpen buiten het verhaal, met henzelf, of met een combinatie.

¹ - Mercer, N. (1995). *The guided construction of knowledge: Talk amongst teachers and learners*. Clevedon (etc.): Multilingual Matters.
- Mercer, N. & S. Hodgkinson (eds.) (2008). *Exploring talk in school*. London (etc.) SAGE Publications.

DRIE ONDERZOEKEN NAAR LEERZAME GESPREKKEN: MET KLEUTERS, LEERLINGEN IN GROEP 7/8 EN LEERLINGEN IN 4 HAVO/VWO

Kleuters

Myrthe Gosen (2012) onderzocht leerzame kenmerken van gesprekken bij het klassikaal voorlezen van prentenboeken. Ze beschreef gesprekken waarin kleuters op zoek gingen naar verklaringen of oplossingen voor gebeurtenissen of problemen in het verhaal.

Zo'n gesprek begint meestal met een vraag van de leerkracht: 'Hoe kan dat nou?' Leerlingen doen dit ook wel uit zichzelf. Ze herkennen problematische gebeurtenissen in het verhaal en dragen allerlei oplossingen aan, gevraagd maar ook ongevroegd.

Het praten over die oplossingen en verklaringen heeft vaak een verkennend karakter. Leerlingen maken duidelijk dat het om mogelijke verklaringen en oplossingen gaat (onder andere herkenbaar aan het gebruiken van 'misschien'). Uit het vervolg van het verhaal blijkt immers wat voor oplossing een personage daadwerkelijk kiest of welke verklaring klopt. Leerlingen bouwen voort op elkaars oplossingen, bijvoorbeeld door ze te evalueren of alternatieven voor te stellen. Doordat zowel leraar als leerlingen afhankelijk zijn van het vervolg van het boek, kunnen zij op een gelijkwaardige manier met elkaar praten. Het verkennende karakter blijkt uit de ruimte die leerlingen krijgen om verschillende mogelijkheden te bespreken en uit het feit dat de leraar zich gedraagt als partner. Hij leidt het gesprek in goede banen zonder meteen reacties te beoordelen met goed of fout.

Pas later in het boek kan duidelijk worden of de besproken verklaring of oplossing klopte. Met het omslaan van de bladzijden komt gaandeweg meer informatie beschikbaar. Het ontwikkelen van kennis lijkt dus nauw samen te hangen met het uitstellen van definitieve verklaringen of oplossingen. Kortom, de voorgelezen boeken in het onderzoek geven aanleiding voor leerzame interacties, de leraar biedt leerlingen hier de ruimte voor en leerlingen maken gebruik van deze ruimte om samen te redeneren en kennis en inzicht te ontwikkelen.

Groep 7/8

In het onderzoek van Gertrud Cornelissen (2012) ging het om leerzame gesprekken gericht op het ontwikkelen van literaire competentie. Daarbij ging ze uit van de hypothese dat leerlingen een groei kunnen doormaken in hun literaire competentie door gesprekken te voeren. Gedurende een jaar hebben twee groepen 7 en 8 van twee basisscholen onder begeleiding van de leraar gesprekken gevoerd over vier boeken. De leraar kreeg hiervoor een handleiding.

Uit de resultaten blijkt dat leraren en leerlingen enthousiast zijn over het voeren van literaire gesprekken. Veel leerlingen geven ook aan dat ze (positief) veranderd zijn in hun lees-

gedrag. Leraren hebben gemerkt dat kinderen gegroeid zijn in hun literaire competentie. Dit wordt bevestigd door de resultaten uit de geanalyseerde recensies die de leerlingen bij ieder boek geschreven hebben. Daarbij is gekeken naar wat de leerlingen schreven over hun beleving, naar hun interpretatie en naar hun argumentaties.

4 havo/vwo

Tanja Jansen (2009) onderzocht effecten van een didactische aanpak gebaseerd op het principe van 'dialogisch leren'. Centrale vraag daarbij was hoe je in het literatuuronderwijs leerlingen stimuleert om een reflecterende leeshouding aan te nemen en literaire teksten diepgaander te verwerken. De aanpak bestaat uit twee stappen: de dialoog met de tekst, waarbij de leerling zichzelf vragen stelt tijdens het lezen, en de dialoog met anderen, waarbij leerlingen elkaar vragen stellen, hypotheses uitwisselen en ze met elkaar bespreken. Er zijn twee experimenten uitgevoerd in het vierde leerjaar van havo/vwo, waarvoor een lessenserie van zes lessen werd ontwikkeld voor het lezen van korte verhalen.

Met voor- en nametingen is de invloed van de aanpak onderzocht op het leesproces, de verhaalinterpretatie en de verhaalwaardering van leerlingen. Daarnaast zijn op verschillende manieren ervaringen van docenten en leerlingen verzameld. Uit de resultaten blijkt dat de aanpak het literaire leesgedrag positief beïnvloedt: bij de nameting stellen leerlingen meer vragen tijdens het lezen, hun verhaalinterpretaties hebben meer diepgang en ze hebben na afloop meer waardering voor complexe korte verhalen. Ook hebben ze meer oog gekregen voor de meerduidigheid van literatuur. De docenten waren unaniem positief over de aanpak.

Wat ook duidelijk werd, was dat vragen in deze manier van werken een andere functie hebben dan in reguliere lessen, wat om een andere rol van docent en leerlingen vraagt. Dat bleek soms lastig. Leerlingen vonden het feit dat zij zelf vragen moesten stellen in eerste instantie vreemd en verwarrend. Ook docenten moesten wennen. Leerlingvragen brengen namelijk ook een element van onvoorspelbaarheid met zich mee.

Verder lezen

Gosen, M. (2012). *Tracing learning in interaction. An analysis of shared reading of picture books at kindergarten*. Groningen: s.n.

Gosen, M. (2013). Actief meedenken tijdens interactief voorlezen. *MeerTaal* jrg 1 nr 1, 10-12.

Cornelissen, G. (2012). Literaire gesprekken in groep 7 en 8 van de basisschool. Een onderzoek naar stimulering van literaire competentie. In: *Tijdschrift Taal* jrg 3 nr 5, 60-68.

Janssen, T. (2009). *Literatuur leren lezen in dialoog. Lezersvragen als hulpmiddel bij het leren interpreteren van korte verhalen*. Amsterdam: Vossiuspers UvA.

Literaire gesprekken

Literaire gesprekken zijn gesprekken over boeken waarbij leerlingen hun ervaringen met het gelezen boek en de betekenis die zij eraan gegeven hebben, met andere lezers bespreken. Het zijn 'literaire' gesprekken omdat het belangrijkste doel is meer inzicht te krijgen in de eigen literaire leeservaringen (Cornelissen, 2012). Door de gesprekken leren leerlingen boeken lezen als literatuur, en dat is een manier van lezen die vraagt om reflectie op de werking van het literaire systeem (Van der Pol, 2010). Zo kun je bijvoorbeeld de ontwikkeling

die een hoofdpersoon doormaakt bespreken of samen kijken hoe de spanning in het verhaal wordt opgebouwd.

Tijdens zo'n gesprek ligt het boek op tafel, zodat leerlingen op zoek kunnen gaan naar citaten of elkaar fragmenten kunnen voorlezen: in het boek vinden ze bewijsmateriaal voor hun literaire ontdekkingen.

Voor het voeren van een literair gesprek zijn de volgende vragen te gebruiken (Cornelissen, 2012). Begin met een kennis-, belevings- of inlevingsvraag, en gebruik daarna de andere vragen.

Vragen om samen betekenis op te bouwen

- **Kennisvragen** doen een beroep op de kennis die lezers hebben van het boek en van literaire begrippen.
 - *Wie is volgens jou het hoofdpersone? Wat ben je van hem of haar te weten gekomen?*
- **Belevingsvragen** nodigen uit om de eigen beleving van het verhaal te verwoorden.
- **Inlevingsvragen** doen een beroep op het vermogen de gegevens uit het boek te koppelen aan eigen ervaringen en emoties.
 - *Zou je zelf zo'n verhaal willen beleven? Wat zou jij doen als je de hoofdpersone van dit verhaal was?*
- **Diepgang- of verduidelijkingvragen** nodigen uit om een antwoord te verduidelijken of een mening te verantwoorden.
 - *Hoe weet je dat? Ik ben er niet zeker van dat ik het goed begrijp. Bedoel je dat...? Kun je een voorbeeld geven?*
 - *Kun je het op een andere manier zeggen?*
- **Interpretatievragen** nodigen uit om een persoonlijke interpretatie te geven.
 - *Wat bedoelde Mori volgens jou toen hij zei dat de naam van de cactus Sneeuwwitje was?*
- **Beoordelings- en evaluatievragen** nodigen uit een oordeel te geven over het boek of over een fragment.
 - *Wat vind je van het einde van het boek? Wat vind je het mooiste stukje uit het boek?*

Voor een beoordeling kun je ook vragen om vergelijkingen te maken met andere boeken of andere auteurs. Vanuit zo'n vergelijking kan het oordeel beter gemotiveerd worden.

 - *In 'Tien torens diep' ging het ook over vriendschap. Wat maakt bezoek van Mister P nu anders?*

Vragen om de interactie tussen leerlingen te bevorderen

- **Regisseervragen** dagen alle leerlingen uit om een rol in het gesprek in te nemen. Vraag leerlingen bijvoorbeeld om verschillende ideeën met elkaar te verbinden:
 - *Kunnen jullie begrijpen dat dit zo belangrijk voor Natascha is?*
 - *Dit is een interessante gedachte. Ik ben benieuwd wie het hier mee eens is en wie er anders over denkt. Eerst wil ik iemand horen die dit idee ondersteunt. Esther, vertel jij eens wat je goed vindt aan het idee van Frank. Wie wil er nog iets aan toevoegen? Wie denkt er heel anders over? Lilian, wil je teruggaan naar iets wat Kevin al eerder heeft verteld?*
- **Vragen om samen te vatten.**
 - *We hebben verschillende argumenten besproken. Welke argumenten lijken op elkaar?*
 - *Welke argumenten vinden jullie het belangrijkste? Waarom?*

‘De betekenis van een tekst kun je niet in één keer zien. Die wordt met hulp van specifieke en praktische vragen ontdekt, er wordt over onderhandeld, ze worden tot stand gebracht en langs organische weg bereikt. We stoeien er wat mee, halen er stukjes uit waar we wat mee kunnen en praten daar dan over. Zo krijgen we beetje bij beetje zicht op wat de tekst als geheel zou kunnen betekenen.’

Een voorbeeld van literaire gesprekken in havo/vwo 4

De aanpak in dit voorbeeld is ontwikkeld voor het onderzoek van Janssen (2009) (zie pagina 7). Leerlingen leren zichzelf vragen stellen tijdens het lezen van een kort verhaal en ze leren elkaar vragen stellen om over het verhaal te praten.

Dat gebeurt in drie fasen:

- individueel lezen en reageren op het verhaal, jezelf vragen stellen;
- vragen uitwisselen in tweetallen of kleine groepjes;
- klassikaal uitwisselen van de bevindingen van de groepjes.

In de eerste fase gaat het om vragen stellen als individuele leesstrategie. Tijdens en na het lezen kunnen er vragen opkomen over dingen die vreemd of onduidelijk zijn in het verhaal. Leerlingen krijgen de opdracht om deze vragen vast te houden en te noteren. Vervolgens kiezen ze in groepjes een vraag. Zo'n vraag moet aan twee eisen voldoen. Het moet om echte lezersvragen gaan: vragen waarop de vragensteller zelf het antwoord niet weet (dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld retorische vragen, toetsvragen of quizvragen). En het moeten bij voorkeur hamvragen zijn: vragen die de kern van het verhaal raken, waar je wat langer over kunt nadenken, waarop meer dan één antwoord mogelijk is en die uitnodigen tot discussie (en geen eenvoudige opzoekvragen bijvoorbeeld, of vragen naar woordbetekenissen).

Elk groepje schrijft de gekozen vraag op een groot vel papier, dat daarna in de klas wordt opgehangen. Met behulp van post-its beoordelen de groepjes elkaars vragen: is het echt een hamvraag? In een volgende les bedenken leerlingen bij een nieuw verhaal dat voorgelezen is, eerst voor zichzelf een

hamvraag. Daarna bespreken ze in groepjes mogelijke antwoorden. Ze leren ook op zoek te gaan naar gegevens in het verhaal waarmee ze hun interpretatie kunnen onderbouwen. (Voor een beschrijving van de uitgewerkte lessen, zie Janssen (2009).)

Boekgesprekken

Voor het basisonderwijs en de eerste jaren van het voortgezet onderwijs ontwikkelde Chambers een methodiek om literaire gesprekken met leerlingen te voeren. Die methodiek is bekend geworden onder de naam boekgesprekken. Het is een aanpak om met leerlingen over boeken te praten, waardoor ze niet alleen aandachtiger en kritischer gaan lezen, maar ook nauwkeuriger uitdrukken wat ze denken en voelen. Een paar vragen zijn daarbij taboe, omdat ze ontmoedigend zijn, zoals de waaromvraag: ‘Waarom vond je het boek mooi?’, ‘Waarom vond je het boek niet leuk?’ Leerlingen kunnen hier niet veel mee. Ze reageren dan bijvoorbeeld met ‘Omdat het saai is’ of ‘Nou gewoon, ik vond het spannend, met die ...’ of ‘Omdat het grappig is’. De waaromvraag kan bedreigend overkomen: leerlingen krijgen het gevoel dat ze zich moeten verdedigen of dat ze overhoord worden. De waaromvraag is ook te groot, te allesomvattend. In een paar zinnen kun je niet uitleggen waarom je een boek mooi of niet mooi vond. Bovendien, zegt Chambers, levert het zo weinig op: ‘Goed praten over een boek is pas mogelijk als je op een punt kunt beginnen of met een detail waarover iets te zeggen valt.’ (Chambers, 1995, p. 61) Ook ontmoedigende vragen zijn: ‘Wat betekent dat volgens jou?’, ‘Waar gaat het eigenlijk over?’ en ‘Wat bedoelt de auteur?’

Belangrijke uitgangspunten voor het voeren van Chambers' boekgesprekken zijn:

- Gesprekken over boeken moeten erop gericht zijn om het plezier in lezen te versterken. Dit betekent dat niet alleen de inhoud van het verhaal centraal staat, maar ook wat het verhaal betekent voor kinderen. Er worden geen kennisvragen gesteld. De leerlingen kunnen niets 'fout' doen.
- Het gesprek heeft een natuurlijk karakter. Er wordt geen vragenlijstje afgewerkt. Als leraar breng je het gesprek op gang of geef je het een nieuwe wending met gerichte vragen. Je houdt steeds rekening met de antwoorden en reacties van de leerlingen: je gaat daarop in, vraagt ze op elkaar te reageren en volgt ze in hun gedachtegang.
- Als leraar heb je voldoende kennis van boeken om een goed inhoudelijk gesprek te kunnen voeren en om vergelijkingen met andere boeken en schrijvers te kunnen maken.

Chambers onderscheidt drie categorieën vragen om een gesprek over boeken te voeren: basisvragen, algemene vragen en specifieke vragen.

Bij de *basisvragen* gaat het om eerste reacties, om een eerste indruk van het verhaal. Ze zijn bedoeld om het gesprek op gang te brengen. Bijvoorbeeld:

- Wat is je opgevallen in dit verhaal?
- Wat vond je leuk, mooi of goed aan dit boek? En wat juist niet?
- Wat vond je moeilijk of onduidelijk?
- Zag je een patroon of bepaalde verbanden?

Het gesprek gaat verder op basis van antwoorden op deze vragen. Welke onderwerpen worden het meest genoemd?

De *algemene vragen* hebben te maken met verwachtingen, de vergelijking met andere verhalen en de beleving van het verhaal. Bijvoorbeeld:

- Toen je het boek voor het eerst zag en je nog niets gelezen had, wat dacht je toen dat het voor boek was?
- Ken je andere boeken die hierop lijken?
- Had je dit boek al eens gelezen? Zo ja, was het deze keer anders?
- Zijn je woorden opgevallen of zinnen die je mooi vond? Of lelijk?
- Als de schrijver zou vragen wat er anders of beter zou kunnen, wat zou je dan zeggen?
- Was er iets in dit boek dat je zelf weleens hebt meegemaakt?
- Zag je, tijdens het lezen, het verhaal voor je ogen gebeuren?
- Hoeveel verschillende verhalen zitten er in dit verhaal?
- Is dit een boek om vlug te lezen of juist langzaam?
- Was je verbaasd over wat iemand over het boek zei?
- Weet iemand iets van de schrijver? Waarom het verhaal geschreven is? Wanneer en waar? Wie zou dat willen weten?

De *specifieke vragen* gaan over specifieke kenmerken van het verhaal, bijvoorbeeld over personages, locaties en perspectief:

- Hoe lang duurt het verhaal?
- Zijn er dingen die lang duren, maar in een paar woorden worden verteld?
- Zijn er dingen die heel vlug voorbij zijn, maar uitgebreid beschreven worden?
- Waar speelt het verhaal?
- Welke verhaalfiguur boeide je het meest?
- Was er iemand over wie niets werd gezegd, maar die toch belangrijk was?
- Wie vertelde het verhaal? Weten we dat? En hoe weten we dat?
- Is het verhaal verteld in de eerste persoon (en zo ja, wie is dat?), of in de derde persoon? Komt die persoon in het verhaal voor of staat hij er buiten?
- Als je een toeschouwer zou zijn, door wiens ogen heb je het verhaal dan gevolgd? Keek je vanuit één verhaalfiguur of vanuit verschillende?
- Werd ergens duidelijk wat de figuren dachten of voelden? Of werd het verhaal van buiten verteld, werden de karakters gevolgd zonder dat je te weten komt wat zij denken of voelen?

Er is volgens Chambers geen strikte methode voor het voeren van boekgesprekken, er is geen stappenplan. Op verschillende sites is een vragenspel te downloaden met kaartjes waarop vragen van Chambers staan en suggesties om met die kaartjes een spel te doen met de leerlingen. Deze kaartjes zijn een prima hulpmiddel om een gesprek op gang te brengen, maar waak ervoor dat ze een eigen leven gaan leiden. Probeer er ook weer los van te komen. Het gesprek moet namelijk geen vraag-antwoordgesprek worden, dan schieten de vragen hun doel voorbij. Chambers zegt in dit kader: 'Vertrouw op de kinderen; ze hebben altijd iets te zeggen. En het gaat erom hoe jij daarmee omgaat.'

Het vraagt wat oefening om de boekgesprekken van Chambers in de vingers te krijgen. In een opgenomen workshop doet hij bij volwassenen voor hoe hij zelf zo'n gesprek in praktijk brengt. In dat filmpje is goed te zien dat het niet om een traditioneel vraag-antwoordgesprek gaat, maar om een gezamenlijke ontdekkingstocht die in fases verloopt. Een andere suggestie is om leerlingen eerst te laten schrijven, als opstapje naar het boekgesprek. Op sommige scholen schrijven leerlingen bijvoorbeeld eerst een blog waarin iedereen over zijn eigen leesbeleving schrijft.

Verder lezen en kijken

- Chambers, A. (2012). *Leespraat*. Leidschendam: NBD Biblion.
- Lezing en workshop van Aidan Chambers waarin hij zijn werkwijze toelicht en in praktijk brengt bij een volwassen publiek: lezen.nl/videos-lezing-en-workshop-aidan-chambers.

Gesprekken tijdens interactief voorlezen

De gesprekken in de vorige paragraaf zijn gesprekken die je meestal na het lezen van het boek met leerlingen voert en meestal is het boek niet voorgelezen, maar hebben leerlingen het zelf gelezen. Onder interactief voorlezen verstaan we alle vormen van voorlezen waarbij er ruimte is om met elkaar in gesprek te zijn over het verhaal, voor, tijdens en/of na het voorlezen van het verhaal.

Het interactief voorlezen kan verschillende doelen hebben, bijvoorbeeld om de literaire competentie te ontwikkelen, om de sociaal-emotionele ontwikkeling te versterken of de ontwikkeling in rekenen-wiskunde, en ook om de taalontwikkeling te stimuleren. Welke doelen je met het interactief voorlezen ook nastreeft, zorg ervoor dat de inhoud van het verhaal en het samen gericht zijn op die inhoud centraal blijft staan. Wat je vooral niet moet doen is strak stappenplannen volgen en lijstjes met vragen afwerken, voortdurend controleren of leerlingen wel hebben begrepen wat je voorleest of er vooral een woordenschatkwestie van maken. Dan schiet het interactief voorlezen zijn doel voorbij. De spanning wordt uit het verhaal gehaald en het gaat meer om begripscontrole of om het leren van woorden dan om beleving en verbeelding. De methodiek wordt dan belangrijker dan het verhaal, terwijl het er juist om gaat dat je samen betrokken bent bij de inhoud van het verhaal.

Interactief voorlezen op school werkt het best in kleine groepen van drie tot vijf leerlingen. Dat leidt tot meer vragen, reacties en commentaar dan interactief voorlezen voor de hele klas.

Verder kijken

- Op lesintaal.nl staat een voorbeeld van interactief voorlezen in groep 1-2. Het voorbeeld bevat vier fragmenten (een start-activiteit, eerste keer voorlezen, verhaalvoorspellingen en een nagesprek) en bij elk fragment staan kijkvragen. Van alle fragmenten zijn transcripten bijgevoegd. Lesintaal > Platform Taal-didactiek > Jeugdliteratuur > Praktijk > 2. Interactief voorlezen (groep 1-2).

- Een inspirerend Amerikaans filmpje van ruim zes minuten, voor midden- en bovenbouw, is te zien via [youtube.com/watch?v=CJjGKJawG8U](https://www.youtube.com/watch?v=CJjGKJawG8U). De leraar doet tijdens het voorlezen hardop denkend voor hoe hij bepaalde theorieën in zijn hoofd vormt en controleert en bijstelt. Hij neemt de leerlingen via opmerkingen en vragen mee in zijn denken. Tussendoor laat hij de leerlingen ook in tweetallen praten over hun theorie op dat moment.

Interactief voorlezen is niet alleen iets voor kleuters, het kan ook prima in de midden-en bovenbouw en in het voortgezet onderwijs. Ter inspiratie volgen hieronder vier voorbeelden van interactief voorlezen. In de eerste drie voorbeelden gaat het om drie manieren van interactief voorlezen aan kleuters met elk een eigen focus (ontwikkeld in het kader van onderzoek, zie p. 14). Daarmee is de werkwijze anders dan in de gangbare aanpak; daar ontbreekt doorgaans zo'n focus. In het vierde voorbeeld gaat het om interactief voorlezen aan vmbo-leerlingen, met de aanpak van Chambers als basis.

Focus op lezen als literatuur

Voor deze manier van interactief voorlezen zijn voorleesaanwijzingen bij 24 prentenboeken gemaakt (Van der Pol, 2010). Zo'n leesaanwijzing begint met een introductie op het verhaal en een inleiding op het literaire thema dat in de leesaanwijzing centraal staat. Het tweede onderdeel bevat concrete vragen en aandachtspunten om het literaire verschijnsel bij kinderen onder de aandacht te brengen. Bijvoorbeeld bij het prentenboek *Woeste Willem* (Van der Pol, 2010: 240):

'Wanneer het verhaal uit is: concludeer dat Willem in het begin van het verhaal heel anders was dan op het einde. Vraag de kinderen een nieuwe naam voor Willem te bedenken die past bij hoe hij op het einde van het verhaal is. Dus niet meer Woeste Willem, maar ... Willem'.

Het gaat om uitdagende open vragen, die prikkelen tot nadenken over het verhaal: ze moedigen aan tot 'literaire discussies'. In het derde onderdeel staan praktische adviezen om het literaire lezen optimaal te laten verlopen, zoals: 'Bewaar eventuele uitstapjes (inbreng van kleuters die niet direct met het verhaal te maken heeft) tot later'. In het vierde onderdeel van de leesaanwijzing wordt uitgelegd hoe het lezen volgens de leesaanwijzing bijdraagt aan de ontwikkeling van literaire competentie. Bij *Woeste Willem* luidt die toelichting als volgt:

Kleuters ontwikkelen een besef dat je een verhaalfiguur kunt leren kennen aan de hand van aanwijzingen uit de titel, de tekst en de tekeningen van een boek. Ook de voorleesstem geeft informatie over hoe een verhaalfiguur is. Daarnaast kunnen kleuters een bepaald type (een zeerover in dit geval) kennen uit andere verhalen, uit films, liedjes, projecten in de klas, enzovoorts. Kinderen merken dat als je goed op de aanwijzingen uit het verhaal let, je kunt zien dat een verhaalfiguur kan veranderen.

Focus op sociaal-emotionele ontwikkeling

Ook bij deze manier van interactief voorlezen kun je gebruikmaken van voorleesaanwijzingen die bij prentenboeken ontwikkeld zijn (Kwant, 2011). Ga in het prentenboek op zoek

naar verhaalelementen waarvan je verwacht dat kinderen daar inzicht kunnen opdoen in sociaal-emotionele onderwerpen door daar met elkaar over te praten. Ze kunnen bijvoorbeeld over emoties van het hoofdpersonage gaan of van bijfiguren. De grondslag voor die emotie kan gelegen zijn in de tekst, in de illustratie of in beide.

De voorleesaanwijzingen bevatten drie soorten vragen om reacties uit te lokken van leerlingen: beslissingsvragen (bijvoorbeeld: *Kun je zien dat Beer verlegen is?*), leemtevragen (zoals *Hoe voelt Kikker zich, denk je?*) en verklaringsvragen (zoals *Hoe komt dat?*). Daarnaast kun je ook zelf als voorlezer een reactie geven waarmee je probeert reacties van de kinderen uit te lokken. Dat kan non-verbaal, bijvoorbeeld door vragend de kring rond te kijken, een stilte te laten vallen of verbaasd, verschrikt of enthousiast te reageren, en verbaal, zoals in het volgende voorbeeld bij *Kikker is kikker*:

'Ik ben een kikker van niks, dacht hij teleurgesteld, ik kan niet eens vliegen. Als ik maar vleugels had... Toen wist Kikker ineens wat hij moest doen. Wat Eend kon, kon hij ook. Eerst illustratie bekijken en je afvragen wat er met Kikker aan de hand is. Wacht reacties af. Ga door op antwoorden die gegeven worden door te vragen waarom kinderen dat denken. Dan deze bladzijde voorlezen.

Alleen vragen stellen tijdens interactief voorlezen leidt vaak niet tot de meest interessante gesprekken. Lezersreacties geven veel ruimte aan de spontane inbreng van kinderen en

leiden tot interacties die meer in de richting van een echt gesprek gaan. Zorg dus voor variatie in uitlokingsstrategieën.

Focus op begripsontwikkeling bij rekenen-wiskunde

Literaire prentenboeken zijn niet geschreven om er reken- en wiskundelessen mee te geven, maar ze kunnen kinderen wel aan het denken zetten. Met onderwerpen als ruimtelijk inzicht (dwarsdoorsnedes), grafieken om gegevens te presenteren, verschillende groeisnelheden, het gebruik van verschillende maateenheden en het meten van dingen die niet recht zijn, kunnen kleuters al op een speelse, informele manier door middel van prentenboeken in aanraking komen. Prentenboeken plaatsen deze onderwerpen namelijk in een betekenisvolle context (Van den Heuvel-Panhuizen & Loomans, 2012). Ook voor voorlezen met deze focus zijn voorleesaanwijzingen ontwikkeld bij prentenboeken, bijvoorbeeld bij *De prinses met de lange haren*:

Toon de voorkant van het boek. Wacht reacties van de kinderen af. Als de kinderen er niet zelf mee komen, sla dan de achterkant van het boek om zodat deze naast de voorkant te zien is (de tekening op de voorkant loopt door op de achterkant) en vraag de kinderen hoe het met al dat haar zit. De kinderen kunnen dan de spiraal van begin tot eind met de vinger volgen. Ze ervaren hoe lang het haar is aan de hand van de tijd die het duurt om al het haar te volgen. Zeg: 'Dit boek heet *De prinses met de lange haren*'. Wacht reacties van de kinderen af.

Voorlezen met een focus

- ✓ is een scholingstraject
- ✓ voor leraren van groep 1, 2 en 3
- ✓ gericht op interactief voorlezen met een focus (literaire competentie, sociaal-emotionele ontwikkeling, en begripsontwikkeling bij rekenen-wiskunde)
- ✓ van prentenboeken
- ✓ ontwikkeld door KPC Groep in samenwerking met de drie onderzoekers en Stichting Lezen
- ✓ kpcgroep.nl/voorlezenmeteenfocus

Interactief voorlezen in het vmbo

Voorlezen in het voortgezet onderwijs is geen gangbare praktijk, maar ook leerlingen in het voortgezet onderwijs vinden het leuk om voorgelezen te worden. Voor het vmbo is de aanpak van Chambers uitgewerkt in aanwijzingen voor docenten om interactief voor te lezen. Voor, tijdens en na het lezen kun je verschillende soorten vragen stellen om een gesprek met en tussen de leerlingen op gang te brengen. Het gaat om vragen die leerlingen helpen om wat ze gelezen hebben beter te begrijpen en die het denken prikkelen. De persoonlijke beleving staat daarbij altijd centraal en er zijn geen goede of foute antwoorden. Daarnaast is er aandacht voor moeilijke woorden. De docent selecteert bij het voorbereiden kernwoorden die problemen zouden kunnen opleveren. Tijdens het voorlezen legt hij deze woorden uit, waar nodig met beeld en gebaar.

Verder lezen/kijken

- Tordoir, A. & H. Kroon (2010). De kracht van interactief voorlezen in het voortgezet onderwijs: elke docent kan het leren! In: Vanhooren & Mottart (red.), *24e conferentie Het Schoolvak Nederlands* (pp. 47-50). Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- Op leraar 24 staat onder 'Leesbevordering' een filmpje van zes minuten waarin Monique Castenmiller van het Nova College in Amsterdam interactief voorleest, en waarin zijzelf en leerlingen vertellen over interactief voorlezen: leraar24.nl/video/2792.

DRIE ONDERZOEKEN NAAR INTERACTIEF VOORLEZEN MET KLEUTERS

Literaire competentie

Kleuters zijn al in staat om ‘literaire gesprekken’ over prentenboeken te voeren, zo blijkt uit het onderzoek dat Van der Pol (2010) deed. Ze kunnen praten over literaire kenmerken van het verhaal, zoals personages, spanning en ironie, mits ze daartoe de juiste vragen en opdrachten krijgen. Tijdens het voorlezen werd hun aandacht met behulp van voorleesaanwijzingen gericht op bijvoorbeeld de structuur van het verhaal, op de werking van beeld en illustraties of op het verschil tussen de echte wereld en de wereld in het verhaal. Daardoor gingen ze niet kritiekloos op in het verhaal, maar konden ze het ook zien als iets dat op zichzelf staat.

Sociaal-emotionele ontwikkeling

In een ander onderzoek bij kleuters stond de sociaal-emotionele ontwikkeling centraal bij het interactief voorlezen van prentenboeken (Kwant, 2011). Met behulp van voorleesaanwijzingen (‘sleutels’) bij elk boek lazen leerkrachten prentenboeken voor en bespraken ze het verhaal. Deze sleutels waren zo gemaakt dat er een echt gesprek zou kunnen ontstaan in de groep met ruimte voor actieve inbreng van de kinderen. De sleutels bevatten bijvoorbeeld aanwijzingen om een stilte

te laten vallen om reacties van de kinderen af te wachten, of om verbazing te spelen op een bepaald moment in het verhaal. Kleuters die hadden deelgenomen aan het voorleesprogramma konden na afloop beter gevoelens van personages specifiek benoemen dan kleuters uit de controlegroep. Ze konden basis-emoties als blij, boos, bang en verdrietig, en complexe emoties als verlegen, jaloers en schuldig bij personages in verhalen herkennen.

Begripsontwikkeling bij rekenen/wiskunde

Een derde onderzoek bij kleuters was gericht op begripsontwikkeling bij rekenen en wiskunde tijdens het interactief voorlezen van prentenboeken, zonder dat deze begrippen of concepten expliciet onderwezen worden (Van den Heuvel-Panhuizen e.a., 2014). Ook hier kregen leerkrachten specifieke aanwijzingen: niet steeds uitleg vragen aan de kinderen om daarmee te toetsen of ze wel alles begrepen hadden, maar een vragende en onderzoekende houding aannemen, zodat de kinderen die gingen overnemen en actief bij het verhaal betrokken raakten.

Gedurende drie maanden werden kleuters in een experimentele groep voorgelezen met behulp van voorleesaanwijzingen, gericht op gesprekken over bijvoorbeeld getallen en relaties tussen getallen, en perspectief. In de controlegroep werden geen voorleesaanwijzingen gebruikt. Het bleek dat de kleuters uit de experimentele groep meer inzicht in rekenen en wiskunde opbouwden. Ze boekten 22 procent meer vooruitgang dan de kleuters uit de controleklassen, waarbij het effect bij de meisjes drie maal groter was dan bij de jongens.

Verder lezen

- Pol, C. van der (2010). *Prentenboeken lezen als literatuur. Een structuralistische benadering van het concept ‘literaire competentie’ voor kleuters*. Leidschendam: Eburon. Stichting Lezen Reeks 16.
- Kwant, A. (2011). *Geraakt door prentenboeken. Effect van het gebruik van prentenboeken op de sociaal-emotionele ontwikkeling van keuters*. Proefschrift. Delft: Eburon.
- Heuvel-Panhuizen, M. Van den & H. Loomans(2012). Rekenen met prentenboeken. *JSW Jrg. 97* (oktober 2012) nr. 2, 32-35.
- Heuvel-Panhuizen, M.H.A.M van den, Boogaard, S.A.A. van den & Doig, B. (2009). Picture books stimulate the learning of mathematics. *Australian Journal of early Childhood*, 34(3), 30-39.
- Van den Heuvel-Panhuizen, M., & S. Van den Boogaard (2008). Picture books as an impetus for kindergartners’ mathematical thinking. *Mathematical Thinking and Learning*, 10, 1–33.
- Van den Heuvel-Panhuizen, M., I. Elia, I. & A. Robitzsch (2014). Effects of reading picture books on kindergartners’ mathematics performance. *Educational Psychology: International Journal of Experimental Educational Psychology*.

Leesgesprekken

Leesgesprekken zijn breder dan de literaire gesprekken. Ze gaan niet alleen over het lezen van fictie, maar ook over het lezen van non-fictie, en over meerdere boeken en teksten in plaats van over één (voorgelezen) verhaal. Ze gaan ook over de manier waarop je leest, over leesvaardigheid, leesvoorkeuren, over het lezen op school en andere situaties waarin je leest. Door het voeren van leesgesprekken verzamelen leerkracht en leerlingen samen informatie over hun lezen en hun leesontwikkeling. Leerlingen hebben belangrijke informatie over concepten over (lees)onderwijs in hun hoofd en over de inhoud en beleving van het leerproces dat zij doormaken. Het voeren van gesprekken is een belangrijk middel om achter die informatie te komen. Door middel van de gesprekken worden leerlingen zich bewust van wat en hoe ze zelf leren en lezen. Ze krijgen daardoor meer regie over hun eigen lezen.

Wanneer je met individuele leerlingen een leesgesprek voert, is dat arbeidsintensief, maar het levert veel informatie op. Vaak is dat ook onverwachte informatie. De eigenheid van kinderen komt in deze gesprekken naar voren, en wat de kinderen vertellen biedt vaak meer bruikbare informatie dan toetsresultaten. De resultaten op leestoetsen zeggen iets over kleine, losse stukjes van het lezen. In leesgesprekken kunnen die stukjes op hun plek vallen; je krijgt een completer beeld. Bovendien is het plezierig om eens rustig met een leerling te praten over lezen. De kinderen genieten ervan, ze willen graag vertellen.

Een leesgesprek vindt bij voorkeur buiten het lokaal plaats in alle rust. Leerling en leerkracht zitten samen aan tafel.

Er ligt een grote variatie aan boeken en andere teksten op tafel, voor verschillende leeftijden: een prentenboek, een krant voor volwassenen, een krant voor kinderen (Kidsweek bijvoorbeeld), een kookboek voor volwassenen, een kinderkookboek, tijdschriften, zaakvakboeken, informatieve boeken, een poster met een aankondiging, vakliteratuur, een affiche, verschillende kinderboeken, jeugdboeken, een roman voor volwassenen, een woordenboek, poëziebundels, en ook teksten in andere talen.

Deze verschillende soorten teksten sluiten aan bij de vier leestaken uit het referentiekader taal: informatieve teksten, instructieve teksten, betogende teksten, en verhalen en gedichten. Tijdens het gesprek kun je dus een beeld krijgen van de verschillende soorten teksten die leerlingen lezen, of ze die herkennen, en of ze voorkeuren voor bepaalde soorten hebben bijvoorbeeld.

De kinderen moeten tijdens het gesprek niet het gevoel krijgen dat ze getoetst worden. Het gaat erom samen tot ontdekkingen te komen, waarbij je steeds benieuwd bent naar wat een leerling te vertellen heeft. Geef leerlingen eerst de tijd om rustig te bekijken wat er allemaal op tafel ligt. Begin met een algemene vraag: *Wat kun jij allemaal lezen? Welke teksten kun jij lezen?* Praat verder over de tekst die kinderen dan pakken. Per tekst die ze pakken, kun je doorvragen:

- *Hoe weet je dat? (dat je dit kunt lezen);*
- *Wat betekent dat? (dat je dit kunt lezen)*
- *Wanneer/waarvoor zou je dit lezen?*

Met deze laatste vragen krijg je een beeld van de verschillende functies waarmee de leerling leest, en of hij zich daar bewust

van is. Bij de eerste vraag zal de leerling waarschijnlijk tekstkenmerken benoemen. Vaak beginnen leerlingen al spontaan over hun aanpak van het lezen te vertellen, wat ze bijvoorbeeld doen als ze iets niet goed kunnen lezen of begrijpen. Gebeurt dat niet spontaan, dan kun je daar ook naar vragen: *Hoe doe je dat nou als je zo'n boek als dit hebt?*

Al deze gespreksonderwerpen sluiten aan bij het referentiekader taal: het onderwerp van de tekst, 'tekstkenmerken', 'leestaken' en de 'kenmerken van de taakuitvoering'. Deze onderwerpen komen op een heel natuurlijke, vanzelfsprekende manier aan bod tijdens het gesprek. Wanneer een leerling bijvoorbeeld een boek pakt en in de inhoudsopgave kijkt om iets op te zoeken, zegt dat al iets over zijn aanpak. Zo verzamel je dus samen met de leerling informatie over zijn lezen en kun je die informatie koppelen aan wat er in het referentiekader staat. Je ontdekt dan ook samen waar dingen nog niet goed gaan. Kinderen kunnen heel goed en precies uitleggen wat ze lastig vinden bij het lezen en door daar samen verder over te praten kun je tot passende oplossingen komen. Ze kunnen ook feilloos de vinger op zere plekken in het leesonderwijs leggen. Ook dat zijn mooie aanknopingspunten voor aanpassingen.

Verder wordt tijdens het gesprek duidelijk of een leerling van lezen houdt, welke leesvoorkeuren hij heeft, wat hij thuis leest en of/wat er thuis gelezen wordt. Daarmee ontstaat een beeld van de verschillende geletterdheidspraktijken waarvan een leerling deel uit kan maken. Dat inzicht helpt weer bij het realiseren van passend leesonderwijs, van passende vervolgvragen.

Elk leesgesprek eindigt met de ontdekkingen die er gedaan zijn, en met afspraken waarmee zowel de leerling als jij verder kunnen. Die afspraken zijn onder andere onderwerp van een volgend leesgesprek.

Omdat deze leesgesprekken nogal arbeidsintensief zijn, kun je er ook voor kiezen om klassikaal onderwerpen met leerlingen te bespreken, bijvoorbeeld over de vraag in hoeverre de leerlingen en ook jijzelf in het leesonderwijs de goede dingen doen. Zo'n gesprek kan vrij gemakkelijk even tussendoor worden gevoerd. Een andere mogelijkheid is om leesgesprekken met een groepje leerlingen te voeren. Leerlingen ontdekken in deze gesprekken bijvoorbeeld dat het lezen bij andere leerlingen niet automatisch op dezelfde manier gaat als bij henzelf, en dat leerlingen verschillen in leesinteresses en leesaanpakken. In groepjes kunnen leerlingen makkelijker op elkaar reageren en met elkaar praten dan in klassikale gesprekken.

Je kunt ook eens leesgesprekken tussen leerlingen onderling proberen, zonder leerkracht erbij. Tijdens zo'n gesprek liggen er net als bij de een-op-eengesprekken allerlei teksten op tafel. Geef de leerlingen, om het gesprek op gang te brengen, eventueel een paar gespreksonderwerpen op kaartjes die ze van een stapeltje pakken. Wat ook kan is een leesgesprek tussen leerlingen uit groep 8 en jongere kinderen, uit groep 2/3. Een afvaardiging uit groep 8 overlegt eerst met de leerkracht uit de onderbouw wat voor informatie zij goed kan gebruiken, en hoe ze het het beste kunnen organiseren. Ze bespreken dit met hun klasgenoten in groep 8 en ze bereiden samen het gesprek voor, in tweetallen, groepjes of klassikaal. Na de gesprekken worden de uitkomsten besproken en doorgegeven aan de leerkracht uit de onderbouw.

Verder kijken en lezen

- Singelsma, J. & A. Oosterloo (2015). Samen tot ontdekkingen komen door leesgesprekken. *Zone jrg. 14 nr. 3*.
- nederlands.slo.nl.
- leesgesprekken.nl.

Filosofische gesprekken

Een filosofisch gesprek heeft een heel eigen karakter. De vragen in een filosofisch gesprek zijn vragen die je kunt onderzoeken door erover na te denken, het gaat niet om feiten. Het gesprek is gericht op een uitwisseling van vragen en antwoorden, op gezamenlijk nadenken. Het gaat om het samen redeneren, daardoor ontstaat verdieping.

Een filosofisch gesprek kan goed een rol spelen bij het stimuleren van de liefde voor literatuur, voor verhalen en het begrijpen van wat er gaande is in verhalen, aldus Marja van Rossum en Anton Vandeursen (geciteerd uit een artikel van Martinn op de website van Stichting Lezen). Zij kiezen voor hun filosofische gesprekken verhalen van bijvoorbeeld Max Velthuijs, Toon Tellegen, Koos Meinderts, Joke van Leeuwen en Armando. Verhalen die iets 'universeel menselijks' hebben, die bevreemding of verwondering oproepen, of verhalen met iets ongrijpbaars of iets absurds lenen zich er goed voor. Vraag de kinderen, nadat je het verhaal hebt voorgelezen, waar ze verder op door zouden kunnen gaan. Ze mogen vrijuit hun ideeën geven. Noteer alle ideeën, breng ze eventueel met elkaar in verband en kijk wat een goede startvraag is om verder te praten.

Ook sprookjes zijn een mooie aanleiding om samen te filosoferen. Zo zijn heksen altijd kromme wezens met een kromme neus en een wrat die door en door slecht zijn. Kun je daaruit concluderen dat lelijke mensen slecht zijn? Zijn mooie mensen altijd goed? Prinsessen in sprookjes wachten en wachten op hun prins. Kun je alleen gelukkig zijn als je rijk bent, of een geliefde hebt? ●●●

Verder lezen

- Martinn, H. (2015). Leesplezier, verbeeldingskracht en denklust. lezen.nl
- Hidma, R. & E. Algera (red.) (2012). *Filosoferen in het basisonderwijs*. Diemen: Wetenschapsknooppunt Amsterdam i.s.m. uitgeverij AMB.
- Anthone, R. & S. Moors (2002). *Van boeken ga je denken; filosoferen met kinderen aan de hand van jeugdliteratuur*. Leuven: Acco.
- Anthone, R. & R. De Smedt (2007). *Filosoferen met Doornroosje*. Leuven: Acco.
- Anthone, R., E. Janssens, S. Vervoort & J. Knops (2012). *Peinzen. 49 filosofische vragen voor kinderen*. Leuven: Acco.
- Bartels, R. & M van Rossum (2009). *Filosoferen doe je zo. Leidraad voor de basisschool*. Budel: Damon.
- Cornelissen, E. (2012). *Sprookjes en filookjes. Filosoferen over sprookjes*. Gent: Academia Press.
- Hendriks, I. (red.) 2004). *De wereld in een kiezelsteen. Een filosofische ontdekkingsreis door de jeugdliteratuur*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Call, C. (2010). *Anders denken; filosoferen vanaf de basisschool*. Antwerpen: Garant.
- wereldwijs-filosoferen.nl.
- wij-leren.nl.
- filosoferenmetkinderen.nl.

Verschillende aanleidingen

Met welk doel je ook gesprekken over lezen voert, samen praten leidt – als het goed is – tot nieuwe ontdekkingen en inzichten. Er kunnen allerlei aanleidingen zijn voor gesprekken, bijvoorbeeld om een geschikt boek te kiezen of om een recensie op een boekensite te plaatsen. De ene keer zal een gesprek daardoor bijvoorbeeld een meer literair karakter hebben, de andere keer meer filosofisch of het gesprek heeft meer het karakter van een leesgesprek. Hieronder vind je voorbeelden van verschillende aanleidingen voor gesprekken over boeken en lezen, en suggesties.

Wat voor lezer ben je?

...daar achter komen tijdens leesgesprekken, door strookjes bij 'Lezen voor de lijst' te bespreken

Gesprekken zijn een goed middel om erachter te komen wat voor lezer je bent. Wanneer je als leraar weet wat voor lezers je leerlingen zijn, kun je ze beter helpen geschikte boeken te kiezen. Ook kun je ze gericht ondersteunen bij het lezen zelf. En wanneer leerlingen zelf inzicht hebben in wat voor lezer ze zijn, kunnen ze gemakkelijker boeken kiezen die bij ze passen.

Op de basisschool kan de vraag wat voor lezer je bent op een indirecte manier in leesgesprekken aan de orde komen (zie p. 15-16).

In 4 havo of 4 vwo lopen leesvoorkeuren, leeservaring en leesattitude enorm uiteen. Je kunt aansluiten bij deze verschillen door leerlingen (aan het begin van het schooljaar) zes strookjes te geven waarop verschillende lezerstypen

staan beschreven. De verschillende lezerstypen sluiten aan bij de niveaus in het referentiekader taal: belevend, herkenkend, kritisch en reflecterend, en interpreterend en esthetisch lezen, die gebaseerd zijn op een indeling die Theo Witte ontwikkeld heeft (Witte, 2008).

De leerlingen lezen alle strookjes en onderstrepen wat op hen van toepassing is. Vervolgens bespreken ze dit. Welk strookje past het beste bij je? Door dit met elkaar te bespreken, kun je als docent gericht suggesties geven die passen bij het type lezer. En leerlingen kunnen elkaar ook tips geven. Een greep uit de beschrijvingen op de verschillende strookjes:

'Eigenlijk houd je niet van lezen.'

'Je leest het liefst boeken met veel actie.'

'De hoofdpersoon moet van je eigen leeftijd zijn.'

'Het boek moet niet al te verwarrend zijn.'

'Je bent gemotiveerd om boeken voor school te lezen.'

'Je hebt ontdekt dat boeken iets vertellen over de wereld om je heen, dat ze je helpen om je eigen ideeën te vormen.'

'Je leest 'echte' volwassenenboeken, en je hebt ook oog voor hoe de schrijver het verhaal vertelt.'

'Je kunt complexe boeken lezen, en verschillende betekenissen in boeken onderscheiden.'

'Literatuur is voor jou min of meer dagelijkse kost.'

Verder kijken

- [youtube.com/watch?v=U_w62HzuiXs](https://www.youtube.com/watch?v=U_w62HzuiXs) (Een motiverende start in hv4. Deel 1: de leerlingen) Dit filmpje dat gemaakt is in het kader van Lezen voor de lijst laat zien hoe in een klas (havo 4) leerlingen hun eigen leesniveau bepalen. Ze praten over het belang van literatuur en over wat voor type lezer zij zijn.

Boeken kiezen

... door boeken te introduceren in de klas, met leespromotieteams, Boekenbaas, een leesautobiografie, filmpjes op leesplein.nl en door boekentrailers te bekijken.

Leerlingen vinden het soms lastig om een keuze te maken uit het boekenaanbod. Websites als boekenzoeker.org en leesplein.nl kunnen ze goed op weg helpen. Ook gesprekken helpen bij het kiezen, bijvoorbeeld klassikale gesprekken waarin je als leraar eerst allerlei boeken introduceert door ze te laten zien en een klein stukje voor te lezen of gesprekken waarin leerlingen elkaar leestips geven. Leerlingen nemen vaak liever leestips aan van elkaar dan van hun leraar...

Van veel papieren boeken bestaan luisterboeken. Die zijn prima te gebruiken bij het introduceren van een boek. Beluister samen bijvoorbeeld het eerste hoofdstuk en bespreek wat voor beelden het verhaal oproept. Wie zou het boek willen lezen? (Walta, 2014, p. 92).

Op sommige basisscholen zijn leespromotieteams actief. Deze teams bestaan uit leerlingen uit verschillende groepen. Op basisschool De Opslach in Wommels bijvoorbeeld heeft het promotieteam onder andere onderzoek gedaan naar de leesvoorkeuren van leerlingen in groep 4 tot en met 8. Op basis van de resultaten heeft het promotieteam een indeling voor de boekenkasten op school gemaakt. Er staan nu spannende, grappige en informatieve boeken in de kast. Ook zijn er boeken met grotere letters te vinden en boeken van schrijvers die door kinderen als favoriet zijn aangegeven. Het promotieteam helpt kinderen uit de verschillende groepen bij het kiezen van boeken. Tijdens de vergaderingen bespreekt het promotieteam ook hoe het lezen zo leuk mogelijk voor iedereen gemaakt kan worden.

Een andere manier: kinderen uit de bovenbouw promoten boeken voor kinderen in groep 3 en 4. Zowel het uitzoeken en voorbereiden als het promoten zelf leidt tot gesprekken over de boeken.

De boekenbaas is een geheimzinnige, kale man die zijn Boekenbuddies het land instuurt op zoek naar de nieuwste boeken, de leukste schrijvers, bijzondere illustratoren en naar kinderen die op de een of andere manier iets met boeken of de onderwerpen uit de boeken te maken hebben. Door samen een programma te bekijken en erover te praten, komen leerlingen in aanraking met allerlei boeken en worden ze op ideeën gebracht voor het kiezen van een boek dat ze graag willen gaan lezen.

Wat ook helpt bij het kiezen is eerst een leesautobiografie maken en die met elkaar bespreken. Op een filmpje dat gemaakt is in het kader van *Lezen voor de lijst*, is te zien dat leerlingen in 4 havo/vwo zo'n autobiografie gemaakt hebben.

De Boekenbaas

- ✓ is een tv-programma van een kwartier
- ✓ voor leerlingen in basis- en voortgezet onderwijs
- ✓ met leestips informatie over boeken en schrijvers
- ✓ bedacht en ontwikkeld door studenten van de School voor Journalistiek i.s.m. een student Communication en Multimedia-design, in opdracht van kinderboekenschrijver Marcel van Driel.
- ✓ deboekenbaas.nl (op deze website kunnen leerlingen items terugkijken en informatie over besproken boeken vinden)

Lezenvoordelijst.nl

- ✓ is een website
- ✓ voor leerlingen van 12 t/m 19 jaar (havo/vwo) en hun docenten
- ✓ om een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van literaire competentie bij leerlingen met verschillende leesniveaus: leerlingen kunnen hun leesniveau bepalen en daarbij boeken kiezen
- ✓ waarbij het gaat om (literaire) romans in het Nederlands, Duits en Fries
- ✓ ontwikkeld door Theo Witte (Rijksuniversiteit Groningen, gebaseerd op uitkomsten van zijn promotieonderzoek) en een grote groep docenten, met subsidies van onder andere Stichting Lezen en het ministerie van OCW

In de les vertellen ze elkaar wat voor hen op dat moment een belangrijk boek is en de leraar geeft tips. Op basis hiervan maakt elke leerling een plan voor zijn/haar lijst.

Verder lezen/kijken

- Walta, J. (2014). *Open boek. Handboek voor leesbevordering*. Eindhoven: Kinderboekwinkel de Boekenberg.
- Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon (Stichting Lezen Reeks deel 12).
- Op lezenvoordelijst.nl staan boeken voor leerlingen van 12 t/m 15 en van 15 t/m 19 jaar ingedeeld naar zes niveaus (Witte, 2008), die gekoppeld zijn aan de niveaus uit het referentiekader taal voor het lezen van fictie. Docenten en leerlingen kunnen hiermee boeken zoeken die passen bij het niveau van een leerling.
- [youtube.com/watch?v=eCFxm_Snn98](https://www.youtube.com/watch?v=eCFxm_Snn98), 'Een motiverende start in hv4. Deel 2: de boekkeuze.'
- Op leesplein.nl staan (onder 12+, 'leestips en nieuws') filmpjes waarin leerlingen van 12–15 jaar van het CSG Augustinus uit Groningen vertellen hoe zij boeken kiezen. Deze filmpjes zijn prima in een gesprek over het kiezen van boeken te gebruiken. Bekijk de filmpjes samen en laat de leerlingen letten op de verschillende manieren om een boek te kiezen. Waar letten ze zelf op bij het kiezen van een boek? Wat voor ideeën hebben ze uit de filmpjes opgedaan?

Leeskr8!

- ✓ is een website
- ✓ voor leerlingen in het eerste en tweede jaar vmbo
- ✓ met als belangrijkste doelen boekpromotie en het vinden van geschikte boeken
- ✓ ontwikkeld door de bibliotheken van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, met medewerking van Stichting Lezen en SLO
- ✓ met een leerlingendeel en een online lesmodule voor de docent om zelf interactieve lessen samenstellen en een database met meer dan honderdvijftig actuele boektitels

De Nederlandse Kinderjury

- ✓ is een verkiezing
- ✓ voor kinderen tussen 6 en 12 jaar
- ✓ met als doel niet alleen om boeken onder de aandacht te brengen en kinderen tot lezen aan te zetten, maar ook om kinderen de ruimte te geven hun eigen mening te laten horen en te onderbouwen
- ✓ over boeken die in het voorgaande jaar verschenen zijn
- ✓ georganiseerd door de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB)
- ✓ kinderjury.nl (zie ook: cpnb.nl/onderwijs)

De Jonge Jury

- ✓ is een verkiezing
- ✓ voor scholieren tussen 12 en 15 jaar
- ✓ over boeken die in het voorgaande jaar verschenen zijn
- ✓ georganiseerd door Stichting Lezen, in samenwerking met Passionate Bulkboek
- ✓ met elk jaar een lespakket: een brochure voor de leerlingen met informatie over de twintig kerntitels, en een handleiding voor de docent met praktische lessuggesties
- ✓ jongejury.nl (zie ook: cpnb.nl/onderwijs)

BoekenBabbels

- ✓ is een website: een database met video-opnames van kinderboekrecensies voor en door kinderen: persoonlijke verhalen over boeken
- ✓ voor kinderen vanaf 8 jaar
- ✓ waarmee ze door het opnemen en plaatsen van videoverhalen elkaar laten weten welke leuke boeken er allemaal zijn
- ✓ over allerlei boeken (verhalend, informatief)
- ✓ ontwikkeld door ProBiblio met steun van Stichting Lezen
- ✓ met een lesbrief op de website

Ook boektrailers kunnen goed helpen bij het kiezen van een boek. Het bekijken van boektrailers leidt gemakkelijk tot gesprekken over wat leerlingen wel en niet aanspreekt in een boek.

Bij *Nederland Leest Live!* en *Boekenweek Live!* is het maken van een trailer een van de manieren voor scholieren om aan de wedstrijd mee te doen om geselecteerd te worden voor de live-uitzending op tv. Op de websites nederlandleest.nl en boekenweek.nl zijn inspirerende trailers uit voorgaande jaren te zien. Zie ook de trailer op YouTube over 'De zin van de ommezijde' van Frank van Pamelan ([youtube.com/watch?v=9UB6BTPo7bs](https://www.youtube.com/watch?v=9UB6BTPo7bs)).

Voor leerlingen in het vmbo is er Leeskr*! Bekijk bijvoorbeeld eerst samen het filmpje op de website (negen minuten), waarin acht jongeren vertellen wat zij hebben met boeken, lezen en de bibliotheek. Dit filmpje vormt een mooie aanleiding voor een gesprek met leerlingen over hun ervaringen. In de bibliotheek of in een computerlokaal op school kan de bibliotheek een multimediale les verzorgen. Leerlingen zitten met z'n tweeën achter een computer en voeren vervolgens opdrachten uit. Ze overleggen samen. Ze kunnen ook gezamenlijk korte filmpjes over boeken en lezen op de site bekijken, en individuele leestips van de 'Kr8voermachine' krijgen. Die kunnen ze vergelijken en samen bespreken.

Boeken beoordelen

... door mee te doen aan jury's, *Boekenbabbels* en *Why I Love this Book*.

In gesprekken om boeken te beoordelen gaat het erom dat leerlingen hun mening duidelijk kunnen verwoorden en die goed kunnen onderbouwen. Daarbij kunnen ze argumentatie binnen en buiten het boek gebruiken.

Een mooie aanleiding om boeken te beoordelen en daarover te discussiëren, is met de klas meedoen aan landelijke jury's om een stem op het favoriete boek uit te brengen. Voor kinderen tussen 6 en 12 jaar is er de Nederlandse Kinderjury en voor scholieren tussen 12 en 15 jaar is er de Jonge Jury.

Elk jaar staat op beide websites een lijst met boeken die in het jaar ervoor verschenen zijn. Kinderen brengen, bijvoorbeeld via de website, hun stem uit.

Op de website boekenbabbels.nl informeren kinderen elkaar met videoverhalen over de boeken die ze gelezen hebben. Zo inspireren ze elkaar en kunnen ze nieuwe boeken ontdekken. Wanneer je met leerlingen 'boekenbabbels' gaat maken, ontstaan er vanzelf gesprekken: Over welk boek maak je er eentje? Wat wil je erover vertellen? Hoe ga je je mening verwoorden? Hoe ga je er reclame voor maken? Waarmee kun je kijkers overtuigen?

Het is ook inspirerend om boekenbabbels van anderen te bekijken. Dat leidt weer tot andere gesprekken: Welk boek wil je kiezen? Welk filmpje spreekt je aan? Hoe vertellen anderen? Hoe prijzen zij hun boek aan?

Voor het maken van een boekenbabbel kiezen leerlingen eerst een boek waarover ze écht iets willen opnemen. Daarna kun je het videoverhaal samen voorbereiden. Bekijk en bespreek bijvoorbeeld voorbeelden van goede vertellers en experimenteer met verschillende manieren van vertellen, zoals zakelijk, expressief of muzikaal in een rap. Laat de kinderen in groepjes de verschillende manieren van vertellen of presenteren oefenen. Daarna bedenken ze wat ze precies willen vertellen over het boek. Laat ze drie dingen kiezen die ze in ieder geval belangrijk vinden. Vervolgens neem je het videoverhaal op en kun je het uploaden via de website. Het maken of zoeken van boekenbabbels hoeft niet een

Why I love this Book

- ✓ whyilovethisbook.com is een Nederlandse website met honderden boekentipvideo's van ongeveer één minuut, gemaakt door lezers, BN'ers en schrijvers (over hun eigen boek of over een boek van een andere schrijver). De tips, ook in verschillende talen, zijn ingedeeld in verschillende categorieën
- ✓ voor onder anderen scholieren
- ✓ om inspiratie op te doen voor het kiezen van een boek en om zelf boeken te beoordelen
- ✓ over allerlei boeken (allerlei genres en allerlei leeftijden)
- ✓ ontwikkeld door Marc Barteling

opzichzelfstaande activiteit te zijn. Je kunt het in projecten integreren of in andere activiteiten. In de Kinderboekenweek zoeken en lezen leerlingen bijvoorbeeld boeken over het thema en maken daar nieuwe boekenbabbels bij. Of ze kiezen de leukste boeken voor de voorleesdagen en maken er reclame voor met boekenbabbels.

Voor leerlingen in het voortgezet onderwijs (en ouder) is er iets vergelijkbaars: *Why I love this Book*. Ook hier kunnen leerlingen zelf een video maken (opsturen of naar de studio in Amsterdam komen) en ontstaan er allerlei gesprekken over boeken bij het bekijken en zelf maken van de video's.

Filmpjes met recensies van leerlingen over hun favoriete boek kunnen ook een plek krijgen in het boek zelf, met behulp van QR-codes. Wanneer andere leerlingen het boek pakken, scannen ze met hun smartphone de QR-code, en dan zien ze wat een ander over dit boek vertelt en waarom je het moet gaan lezen. Basisschoolleerlingen in Drenthe hebben dit gedaan in een project ('project Q') van de Bibliotheek Assen en Hoogeveen tijdens de Week van de Mediawijsheid. Net als bij de boekenbabbels en *Why I Love this Book* raken leerlingen in gesprek over verschillende aspecten van het boek wanneer ze samen werken aan het maken van deze filmpjes. Wat is belangrijk om over het boek te vertellen? Welke feitelijke informatie geef je en welke persoonlijke? Wat voor argumenten gebruik je? Hoe maak je andere leerlingen enthousiast?

Praten met de makers

... een schrijver, dichter, illustrator, uitgever, drukker of (kinder)boekhandelaar in de klas.

Heel andere gesprekken ontstaan er wanneer er een bekende auteur of illustrator in de klas komt: leerlingen gaan in gesprek met de maker van een boek. Het is zaak om zo'n gesprek samen goed voor te bereiden, om clichévragen over huisdieren, hobby's en dergelijke te voorkomen, en om echt op het boek en het schrijven in te gaan. Zorg na het bezoek ook voor vervolgcactiviteiten.

Boekenbendes

- ✓ is een draaiboek voor naschoolse leesclubs
- ✓ voor basisschoolleerlingen die zelfstandig kunnen lezen (groepjes van 8–12 leerlingen)
- ✓ met als doel kinderen te laten ervaren hoe leuk het is om samen met andere kinderen op allerlei manieren bezig te zijn met lezen en met activiteiten die met lezen en boeken te maken hebben
- ✓ aan de hand van kinder- en jeugdboeken
- ✓ geschreven door Sardes in opdracht van Stichting Lezen

Leerlingen lezen vooraf boeken van de auteur en praten er in de klas over. Wat spreekt hen aan in de boeken? Tot welk genre behoren de boeken van deze auteur? Wat zou je aan de auteur willen vragen? (Walta, 2013, p. 137-138). De Stichting Schrijvers School Samenleving bemiddelt en adviseert bij de organisatie. In plaats van een schrijver, dichter of illustrator, kan bijvoorbeeld ook een uitgever uitgenodigd worden, een drukker of een (kinder)boekhandelaar.

Verder lezen/kijken

- Walta, J. (2014). *Open boek. Handboek voor leesbevordering*. Eindhoven: Kinderboekwinkel de Boekenberg
- Op de website sss.nl staan onder andere suggesties voor het voorbereiden van het bezoek, een draaiboek voor de dag zelf, suggesties voor activiteiten na het bezoek, achtergrondinformatie over schrijvers en illustratoren en allerlei suggesties voor het werken met boeken.

#BOOK

- ✓ is boekenclubprogramma (training met protocol)
- ✓ voor leerlingen in de onderbouw van het vmbo en groep 8 van de basisschool (groepen van vijf tot zeven leerlingen)
- ✓ met als doelen: bevorderen van leesmotivatie en een positieve leesattitude, verbetering van leesbegrip, en het versterken van sociaal-emotionele competenties
- ✓ aan de hand van boeken voor jong-adolescenten die aansluiten bij hun beleevingswereld
- ✓ ontwikkeld door het IWAL (Expertisecentrum voor dyslexie)

Samen op onderzoek

...in leesclubs, na schooltijd en binnen schooltijd.

Wanneer je met een groepje hetzelfde boek leest, nodigt dat uit om samen verder te praten over wat je gelezen hebt. Het is leuk om dat in clubverband te doen. Je kunt naschoolse leesclubs oprichten, zoals de BoekenBendes voor het po en de #Bookleesclubs voor het vmbo. Het kan ook binnen schooltijd, zoals de kinderboekenweekleesclubs voor het po en de jongejuryleesclubs voor het vo.

In plaats van allemaal hetzelfde boek lezen, kunnen leerlingen ook verschillende boeken van één schrijver lezen, of verschillende boeken over hetzelfde thema. Het kunnen verhalende boeken zijn, maar ook informatieve. In zo'n leesclub gaan leerlingen samen op onderzoek in het boek en met het boek, en dat kan tot mooie, verrassende ontdekkingen leiden.

Een boekenbende komt na schooltijd of in de middagpauze bij elkaar op school om boeken te bespreken en activiteiten uit te voeren naar aanleiding van een thema of een onderwerp uit een boek. De bijeenkomsten worden geleid door een volwassene, bijvoorbeeld een bibliothecaris, een vakdocent van een culturele instelling, een leerkracht of een deskundige vrijwilliger.

Een bijeenkomst van een boekenbende start vaak met het voorlezen van een stukje uit het boek, de rest lezen de kinderen thuis. De volgende bijeenkomst begint dan met het uitwisselen van leeservaringen. Daarna zijn er vier typen activiteiten mogelijk:

- *losse activiteiten*, bijvoorbeeld een schrijversbezoek, een bezoek aan een uitgeverij, een gedicht schrijven of een cartoon of strip maken;
- *thematische activiteiten*, bijvoorbeeld over het productieproces van een boek of inhoudelijke thema's met bijpassende activiteiten;
- *een project*, waarbij toegewerkt wordt naar een eindproduct, bijvoorbeeld een film op basis van een verhaal, of een stripverhaal;
- *activiteiten bij landelijke projecten en campagnes*, zoals

de Kinderjury, de Kinderboekenweek of De Nationale Voorleeswedstrijd. Bij deelname aan de Kinderjury bijvoorbeeld, worden de 25 boeken uit de tiplijst (zie kinderjury.nl) verdeeld in de boekenbende. De kinderen lezen deze boeken en presenteren ze aan elkaar. Ze promoten de boeken die zij goed vinden en komen tot een lijst van bijvoorbeeld acht boeken die in volgende bijeenkomsten aan bod komen. Uiteindelijk komen ze tot een top drie. Voor deze drie boeken bedenken ze een campagne om elk boek aan te prijzen en zo veel mogelijk kinderen te laten stemmen.

Verder lezen

Bontje, D. & K. Broekhof (2010). *Boekenbendes. Draaiboek naschoolse leesclubs*. Stichting Lezen/Sardes.

In het boekenclubprogramma #BOOK komen vmbo-leerlingen wekelijks in een klein groepje bij elkaar om samen met een trainer te praten over het boek dat ze allemaal gelezen hebben. Het gaat om boeken die aansluiten bij vragen, gebeurtenissen, ervaringen uit hun dagelijks leven. Ze praten naar aanleiding van het boek over hun eigen gedachten, problemen en zorgen. Leerlingen leren zodoende na te denken over zichzelf en over hun relatie met anderen. Verder praten ze ook over de verhalen zelf: door samen over de inhoud van het verhaal te praten en verschillende interpretaties te bediscussiëren, bouwen ze een gezamenlijke betekenis van het verhaal op.

Uit onderzoek naar de effecten van het programma #BOOK blijkt dat het leesbegrip en de leeshouding van leerlingen die de training hebben gevolgd verbeterd en dat zij beschikken over sterkere sociaal-emotionele competenties dan leeftijdgenoten uit een controlegroep. De training is even effectief bij jongens als bij meisjes. Uit interviews met de leerlingen blijkt dat ze zich betrokken voelden door het persoonlijke karakter van de boekenclub. Ze vonden het fijn om op school, in een veilige, ontspannen situatie te praten over kwesties waarmee ze in het dagelijks leven geconfronteerd worden. Het ontdekken van het persoonlijk nut van boeken was voor velen een eyeopener.

Verder lezen

iwal.nl/wie-zijn-wij/eigen-research/projecten/book-project.org.

Je kunt ook met leesclubs werken binnen schooltijd. De Kinderboekenweek leent zich daar goed voor (maar het kan er natuurlijk ook los van). Een valkuil bij de Kinderboekenweek is dat je die week allerlei activiteiten met het thema van de week doet. Maar stel je je na afloop de vraag of de kinderen ook veel met boeken in de weer zijn geweest, dan kunnen de thema-activiteiten weleens de overhand hebben gehad. Ruim voor de Kinderboekenweek kondig je aan wat het thema van de Kinderboekenweek is. De leerlingen vormen leesclubs

en elke club kiest welk boek of welke boeken ze in hun club willen gaan lezen. Het kan om zowel fictie als non-fictie gaan, als het maar aansluit bij het thema. Elke club bedenkt een naam voor de club. Op afgesproken momenten vergaderen de clubs (binnen schooltijd dus). Ze maken agenda's en de notulen voor de leesclubvergaderingen. De leesclub werkt toe naar een presentatie in de Kinderboekenweek. In die presentatie doen ze verslag van wat ze samen onderzocht hebben. Dat kan op verschillende manieren, bijvoorbeeld in de vorm van een modeshow, een posterpresentatie, een maquette, of een demonstratie.

Verder lezen

- Lectoraat Taalgebruik & Leren (2011). *Superhelden! Over dapper durven zijn*. (Kinderboekenweek 5 tot 15 oktober 2011). Leeuwarden: NHL. Een map voor leerkrachten met voorbeeld-uitwerkingen van een thema en achtergrondinformatie over de werkwijze.

Het Pascal College in Zaandam biedt gedurende het schooljaar de zogenoemde X-modules aan; een keuzeaanbod van verdiepende en ondersteunende lessenseries van acht weken. De Jonge Jury Leesclub is daar een van. Tussen de herfstvakantie en januari verzamelt de leesclub zich iedere dinsdag in het vaklokaal Nederlands. Van tevoren maakt de docent een selectie uit de kerntitels van de Jonge Jury en een aantal andere boeken (zoals klassiekers, of boeken die net een stapje moeilijker zijn). Het hoofddoel van de bijeenkomsten is

Gedichtenwolkjes

- ✓ is een set van 3 koffertjes met in elk koffertje 5 kaarten met een gedicht, 1 achtergrondkaart, 1 leerkrachtkaart en 2 x 27 kaartjes met gedichtenwolkjes. In elk wolkje staat een vraag/opdracht
- ✓ voor leerlingen in groep 3/4, 5/6, 7/8
- ✓ om te praten over gedichten
- ✓ ontwikkeld door Stichting Kansrijke Taal

smaakontwikkeling; met elkaar nieuwe boeken ontdekken en bespreken. De docent: 'We bespreken de stijl van de verschillende schrijvers en allerlei onderwerpen die we in boeken tegenkomen. Of het normaal is dat er seks voorkomt in jeugdboeken bijvoorbeeld, wat leerlingen daarvan vinden. Een groot deel van de tijd gaat op aan lezen, want dat doen ze toch het liefst. Voor elk gelezen boek vullen de leerlingen een beoordelingsformulier in. Geen boekverslag, maar wat afvinken en een paar korte regels. Dat wordt bewaard in een archief waarin andere leerlingen weer kunnen kijken om inspiratie op te doen.' Als afsluiting van het project gaat er ieder jaar een bus vol leerlingen naar de Dag van de Jonge Jury.

Praten over gedichten

... in de Poëzieweek, met poem-express, het poëziepaleis, de Poëziegids en met gedichtenwolkjes.

Op verschillende websites staan allerlei inspirerende ideeën om met leerlingen over poëzie te praten.

Verder lezen/kijken

- Op poezieweek.com zijn elk jaar nieuwe lessenseries te downloaden die aansluiten bij het thema van de Poëzieweek. Ook van vorige jaren zijn de brochures met lessuggesties te downloaden, tot aan 2000. In die lessuggesties staan naast allerlei beeldende verwerkingsvormen ook suggesties om met leerlingen over het gedicht te praten. Er zijn aparte brochures voor het primair onderwijs, voor het vmbo en voor havo/vwo.
- Op poem-express.com staan lesbrieven, ook aansluitend bij het thema van de Poëzieweek. Het digitale portaal poem-express.com/lover is speciaal ontwikkeld voor het digibord, met een lesbrieff met vier lessen, gericht op het spelen met gedichten, op het schrijven van gedichten, op het maken van een gedichtenposter en op het presenteren van gedichten. Alle lessen nodigen uit tot het praten over gedichten.
- Op poeziepaleis.nl is lesmateriaal te vinden voor de basisschool (onder-, midden- en bovenbouw) en het voortgezet onderwijs.
- Voor pabostudenten: op lesintaal.nl staat een voorbeeld van een les waarin een tweedejaars pabostudente met leerlingen uit groep 7 praat over poëzie en ze leerlingen de opdracht geeft om in groepjes over een gedicht te praten. Het voorbeeld bestaat uit vier fragmenten: uitleg van de opdracht, leerlingen werken in groepjes, presentatie van de opdracht en het eindproduct: de rap. Bij elk fragment zijn kijkvragen opgenomen en ook is er van elk fragment een transcript. Er is ook een filmpje bij waarin de studente vertelt over haar les, gevolgd door een serie vragen die gerelateerd zijn aan de kennisbasis. Les in taal > Platform Taaldidactiek > 7. Jeugdliteratuur > Praktijk > Leesbeleving bij het lezen van gedichten (groep 7).

- https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=RnVD-lmV-B0.

In dit filmpje lezen de dichters Jos van Hest en Edward van de Vendel gedichten voor en praten ze met elkaar over poëzie. Deze film is gemaakt door partner MediaMucho voor de MOOC Poëzie in de jeugdliteratuur, een initiatief van de Brabantse Netwerkbibliotheek, Cubiss en Kunstbalie. Tip: bekijk dit filmpje met elkaar als start om met studenten over gedichten en praten.

Praten over gedichten op de basisschool kun je ook op gang brengen met behulp van Gedichtenwolkjes. Aan de hand van vragen en opdrachten op kaartjes praten leerlingen over allerlei dingen die aan gedichten te ontdekken zijn, zoals rijm, mooie woorden, beeldspraak, humor (groep 3/4), vergelijkingen, metaforen, de relatie met het eigen leven, het gebruik van interpunctie (groep 5/6) en een (anti)climax (groep 7/8).

Eerst leest de leerkracht een gedicht twee keer voor. Hij laat de leerlingen reageren. Daarna leest hij steeds een of twee regels voor en de leerlingen zeggen die na. Ze lezen het eventueel mee op het digibord. Hij herhaalt dit met speciale aandacht voor toon en tempowisselingen. Passen die bij het gedicht? Er zijn verschillende varianten mogelijk: fluisteren, playbacken, toevoegen van gebaren, dichtregels verdelen over jongens en meisjes. Daarna krijgen de leerlingen (in groepen) een stapel kaartjes en ze leggen die omgekeerd op de tafel. Een leerling pakt het kaartje en leest het voor. Belangrijk is om bij elk kaartje een korte denkpauze in te lassen. Daarna bespreken ze het antwoord. Vervolgens pakt een andere leerling het volgende kaartje en leest dat voor. De kaartjes kunnen klassikaal ingezet worden en in groepen. De stapel bevat ook een paar lege kaartjes. Trekt een leerling zo'n kaartje, dan bedenkt hij zelf een vraag.

Verder kijken en lezen

- [youtube.com/watch?v=dnxHzQaUCDc](https://www.youtube.com/watch?v=dnxHzQaUCDc). In dit filmpje praten kinderen van groep 6-8 over het gedicht 'Mager meisje' van Edward van de Vendel en leerkracht Hanny de Korte van Jena-planschool De Ieme in Veghel vertelt hoe ze werkt met het gedichtenkoffertje.
- kansrijketaal.nl.

Voor het voortgezet onderwijs bevat *De Poëziegids* allerlei ideeën voor inspirerend poëzieonderwijs. Daarbij speelt het praten over gedichten een wezenlijke rol. Een voorbeeld uit de gids: laat groepjes leerlingen redacties van een poëzietijdschrift vormen. Geef de groepjes een tiental gedichten. De redactie heeft ruimte voor vijf gedichten. Welke gedichten kiezen de groepjes? En waarom? ●●●

Werkvormen

Er zijn, naast de voorbeelden uit het vorige hoofdstuk, ook manieren om over boeken te praten die specifiek zijn voor de basisschool, het voortgezet onderwijs of voor het (v)mbo. In dit hoofdstuk staan suggesties per schooltype, maar misschien kun je ze met wat aanpassingen prima gebruiken in een andere groep. Ter inspiratie!

Voor de basisschool

... werken met drama, boekenkring en taalvorming.

Drama

Wanneer verhalen worden gebruikt voor drama biedt dat allerlei mogelijkheden om in gesprekken dieper in te gaan op het verhaal. Leerlingen overleggen samen hoe ze vorm gaan geven aan het verhaal. Welke onderdelen van het verhaal zijn belangrijk om het verhaal te kunnen (na)spelen? Welke personages bijvoorbeeld en hoe zien die eruit? Hoe ontwikkelt een personage zich en hoe speel je dat? Waar speelt het verhaal zich af en wat voor decor is er dus nodig en welke attributen? Hoe is de verhaallijn, hoe kan die vertaald worden naar verschillende scènes? Ze komen tot gezamenlijk afspraken. En ze geven elkaar feedback op hun spel. Klopt de manier waarop een personage gespeeld wordt met de manier waarop die in het verhaal beschreven wordt bijvoorbeeld?

Het (na)spelen kan op verschillende manieren, en elke manier leidt tot eigen gesprekken over het verhaal. Een paar voorbeelden:

Kinderen kunnen het verhaal naspelen met een *verteltafel*. Het maken van de verteltafel lokt gesprekken uit over bijvoorbeeld de personages, het decor en de attributen. Bij het naspelen zelf gaat het om de dialogen uit het verhaal en eventueel om de verteller die het verhaal aan elkaar praat. Zie de bijlage voor een beschrijving van het werken met een verteltafel.

Verder lezen/kijken

- Bacchini, S. e.a. (1998). *De voeten van de kip schinken: tweede-taalverwerving in basisontwikkeling*. Utrecht: APS.
- Bree, R. van & Bree, H. van, (2008). *Werken met een verteltafel. De wereld van het jonge kind*, september 2008, 14-16.
- Hest, J. van & Hoeven, M. van der, (2000). *De Verteltafel*. Amsterdam: ABC.
- Janssen-Vos, F. (1997). *Basisontwikkeling in de onderbouw*. Assen: Van Gorcum.
- Knijpstra, H., B. Pompert & T. Schiferli (1997). *Met jou kan ik lezen en schrijven*. Assen: Van Gorcum.

- Mos, L. (2008). Het effect van de verteltafel in beeld. *De wereld van het jonge kind*, januari 2008, 155-157.
- Nieuwmeijer, C. (2008). *Het prentenboek als invalshoek. Werken met prentenboeken in het basisonderwijs*. Assen: Van Gorcum.
- Oenkers-Beke, A. & H. Verkleij (2003). Werken met verteltafels voor NT2. *Zone*, jrg. 2 nr. 4, 12-15.
- Peters, L. (2003). Kikker is verliefd. Eerste ervaringen met de verteltafel. *Zone*, jrg. 2 nr. 4, 19-21.
- Pompert, B. (2003). Samen lezen en spelen. De didactiek van de verteltafel. *Zone*, jrg. 2 nr. 4, 15-19.
- Op [lesintaal](#) staan drie fragmenten van werken met de verteltafel in groep 1-2: starten met de verteltafel, het verhaal naspelen en praten over de verteltafel. Bij elk fragment zijn kijkvragen en transcripten opgenomen. Lesintaal > Platform Taaldidactiek > 3. Beginnende geletterdheid > Praktijk > 5. De verteltafel (groep 1-2).

Werken met de verteltafel bevordert de mondelinge taalvaardigheid en beginnende geletterdheid. Binnen ontwikkelingsgericht onderwijs maakt het werken met de verteltafel deel uit van thematisch onderwijs. De verteltafel wordt zowel in de kring als in tweetallen gebruikt. Naarmate de kinderen meer met de verteltafel werken, gaan zij het proces meer zelf sturen. Onderzocht is de invloed van het aantal keren spelen aan de verteltafel op de mondelinge taalontwikkeling van kleuters. Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat de verteltafel een belangrijke rol speelt bij beginnende geletterdheid en taalontwikkeling. De frequentie van spelen heeft in ieder geval invloed op de leerwinst.

Mos, 2008.

Vertellen met een *vertelkastje* of *kamishibai* (een Japans verteltheater) kan gesprekken uitlokken die vergelijkbaar zijn met interactief voorlezen. Zie de bijlage voor een beschrijving van het werken met een vertelkastje. Door de vorm, het kastje waarin platen geschoven worden, zullen kinderen waarschijnlijk sneller en directer reageren dan bij voorlezen, vergelijkbaar met de manier waarop ze dat bij poppenkastspel doen. Wanneer kinderen zelf het verhaal gaan naspelen, leidt dat tot andere gesprekken. Ze bespreken bijvoorbeeld de volgorde van de platen en wat ze bij elke plaat vertellen. Dan hebben ze het over de opbouw van het verhaal. Een mooie variant – die veel gesprekken uitlokt – is leerlingen uit de bovenbouw zelf een voorstelling laten geven voor leerlingen in de onderbouw; zie *Kamishibai als poppenkast. Aanvullende handleiding groep 7 en 8* (z.j.).

Verder kijken/lezen

- [kamishibai.nl](#).
- Wanrooij, K. (2006) *Kamishibai. De magie van het vertelkastje*. Leidschendam: Biblion.
- Cubiss (2008). *Kamishibai. Handleiding bibliotheek*. Te downloaden via [cubiss.nl](#).
- Cubiss (z.j.). *Kamishibai als poppenkast. Aanvullende handleiding groep 7 en 8*.
- <https://nl.pinterest.com/babboes/vertellen-kamishibai-japans-vertelkastje/>.
- Suggesties van Jos Walta bij de vertelplaten van *Bang mannetje* van Mies van Hout en Mathilde Stein: [jsw-online.nl/.../jrg96-februari2012-walta-openboek-kamishibai.pdf](#)

Wanneer je met de klas een *voorstelling* gaat maken vanuit een prentenboek of verhaal, zoek je eerst samen een geschikt verhaal, met een duidelijke verhaallijn en voldoende personages. Je bespreekt met de leerlingen welke onderdelen uit het verhaal echt belangrijk zijn en niet mogen ontbreken. Zijn er overbodige stukken in het verhaal? Zoek naar voldoende actie en schrijf samen met de kinderen een script (Smegen, 2012).

Kinderen kunnen het verhaal geheel of gedeeltelijk naspelen of dramatiseren, maar ze kunnen ook verder *improviseren* binnen de structuur van het verhaal (Walta, 2014: p. 97). De leraar kan daarbij de rol van verteller op zich nemen. ‘Soms leent het verhaal zich voor een oefening met het accent op de taalkant (‘Hoe praten beren?’ ‘Wat zeggen ze?’ ‘Welke geluiden maken ze?’); een andere keer komt beweging meer naar voren (‘Hoe lopen beren?’ ‘Hoe zitten, eten, bewegen ze?’). En soms leent het verhaal zich juist meer voor een oefening rond de interactie tussen twee personages (‘Hoe probeert Grote Beer om Kleine Beer naar huis te krijgen?’).’

Een andere vorm is het organiseren van een talkshow, wanneer leerlingen allemaal hetzelfde boek hebben gelezen of als het verhaal is voorgelezen. Eerst speelt de leraar de interviewer, later kan een van de kinderen deze rol over

nemen. Een aantal kinderen krijgt een rol uit het boek. Zij zijn te gast in de show en nemen plaats op stoelen die voor ze klaar staan. De interviewer: 'Welkom in de studio, Sneeuwwitje en familie. Laten we met Sneeuwwitje beginnen. Vertel eens, Sneeuwwitje, wat ging er door je heen toen je in die giftige appel beet? Of aan de stiefmoeder: 'Hoe voelde u zich toen de spiegel zei dat Sneeuwwitje veel mooier was dan u?' Ook de jager en de prins kunnen ondervraagd worden. Aan de studiogasten wordt gevraagd hun eigen verhaal te vertellen, vanuit hun eigen perspectief (Van Elsäcker & Verhoeven, 2001).

In een variant op de talkshow zijn er een paar kinderen die in de rol van hoofdfiguren uit het verhaal, bevraagd worden door klasgenoten. Zo heeft een leraar in groep 4 het boek *Pijljongen en de geesthonden* (2003) voorgelezen. In dit boek vertelt Käthe Recheis vijf verhalen van indianenkinderen die een bepaalde taak te vervullen hebben of een grote reis moeten maken. Na afloop stellen kinderen vragen aan Pijljongen, die door een van de leerlingen gespeeld wordt. Ze zitten samen in een kring, de leraar bevindt zich buiten de kring en houdt zich zo veel mogelijk afzijdig. Er ontstaat een gesprek over geesthonden (of dat nou echte honden zijn) en dat leidt spontaan tot een gesprek over het verschil tussen verhalen en informatieve boeken. De kinderen zijn samen aan het redeneren en komen uiteindelijk tot een gezamenlijke conclusie.

Verder lezen

- Smegen, I (2012). *Speel je wijs. Theater, drama en spel voor taalontwikkeling op de basisschool*. Assen: Koninklijke van Gorcum.
- Elsäcker, W. van & L. Verhoeven (2001). *Interactief lezen en schrijven. Naar motiverend lees- en schrijfonderwijs in de midden- en bovenbouw van het basisonderwijs*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands, p. 83-84.
- Walta, J. (2014). *Open boek. Handboek voor leesbevordering*. Eindhoven: Kinderboekwinkel de Boekenberg.
- Het filmpje over Pijljongen is te zien op lezen.nl.

Boekenkring

Vaak worden boekenkringen gebruikt voor boekpresentaties (spreekbeurten), meestal volgens het volgende stramien: eerst kort iets over het boek vertellen (Wie heeft het geschreven? Wie zijn de hoofdpersonen? Waarom heb je het gekozen?); daarna vertellen waar het over gaat (zonder het einde te verklappen) en een stukje voorlezen; vervolgens vragen stellen aan de klas en daarna mogen klasgenoten vragen stellen. Een valkuil bij deze werkwijze is dat zo'n boekpresentatie een soort invullesje wordt, dat leerlingen samen met ouders uitwerken en oefenen, om het vervolgens voor de klas te presenteren. De vragen die de klasgenoten stellen zijn meest-

al voorspelbaar. Al met al een vorm die vaak demotiverend werkt.

Jos Walta (2005) geeft een aantal alternatieven voor het presenteren van boeken in de kring:

- Twee of drie leerlingen die hetzelfde boek hebben gelezen (of een ander boek van dezelfde auteur of binnen hetzelfde genre), presenteren hun boek in de vorm van een reclamespotje. De andere leerlingen raten na, bijvoorbeeld over overeenkomsten en verschillen.
- Leerlingen vertellen over een interessant feit dat ze in een boek hebben gevonden: 'Wist je dat ...?'
- De leraar brengt een boek onder de aandacht dat een prijs heeft gekregen. Vervolgens kan daarover worden doorgepraat.
- De leraar presenteert een boek, vraagt wie het wil lezen en komt er een paar leeskringen later op terug om leeservaringen uit te wisselen.
- Een zwakke lezer uit groep 6 of 7 promoot een boekje voor beginnende lezers in groep 3 of 4.
- Een ouder vertelt samen met haar of zijn kind over hun favoriete leesboek en leest er ook uit voor. In groep 7 en 8 vertellen ouder en kind over leeservaringen naar aanleiding van een boek dat ze allebei gelezen hebben.

Je kunt een boekenkring ook gebruiken om een bezoek van bijvoorbeeld een schrijver, dichter of illustrator aan de klas samen voor te bereiden.

Ook kun je een vertelstoel in de kring zetten. De vertelstoel is een stoel die gebruikt wordt wanneer kinderen willen vertellen over een gelezen boek. Gebruik de stoel op een vast moment. Op deze manier wordt het een routine. De vertelstoel kan ook gebruikt worden naar aanleiding van een schrijfactiviteit. Kinderen lezen voor wat ze geschreven hebben en klasgenoten kunnen reageren, vragen stellen.

Een vertelstoel ziet er opvallend uit. Het kan bijvoorbeeld een oude stoel zijn die mooi bekleed is of een stoel die aantrekkelijk versierd is. De stoel nodigt uit om te vertellen als je erop zit. Het moet kinderen een speciaal gevoel geven, omdat je er alleen op mag zitten als je iets vertelt.

Verder lezen

- Schouten, E. (2002). *Wie zit er vandaag op de vertelstoel?* *Taal Lezen Primair* nr. 7, 1-3.
- Verbeeck, K. (2002). *Welkom in de geletterde omgeving. De wereld van het jonge kind* jrg. 28 nr. 2, 40-43.
- Heijden, M. Van der (2001). *Geletterdheid en coaching in interactieve vaardigheden. De wereld van het jonge kind* jrg. 28 nr. 9, 26-27.
- Walta, J. (2005): *Boekenkring. Jeugd in school en wereld*, 2005/04, 38-39.

Taalvorming

Het praten over teksten is een vast onderdeel in het werken met taalrondes en tekstbesprekingen. De basisvolgorde van werkvormen start met het maken van een kring waarin het onderwerp geïntroduceerd wordt. Dan volgt er een vertelronde: kinderen vertellen over verschillende aspecten van het onderwerp. Het gaat erom om op ideeën te komen. Ze vertellen zo gedetailleerd mogelijk. Op basis van deze ronde maken de leerlingen voor zichzelf een lijstje. Daarna praten ze in een tweetalgesprek over één ding van het lijstje. Dat gebruiken ze om over te schrijven. Ten slotte worden er een paar teksten voorgelezen, eventueel gevolgd door vragen.

Schrijven over je leesboek lukt in het werken met taalrondes veel gesprekken uit over het boek. In het boek *Iedereen kan leren schrijven* (Van Norden, 2014) staat een mooi voorbeeld van groep 5/6:

De kinderen nemen hun leesboek voor zich. Ze krijgen de tijd om even na te denken over hun boek en om een personage te kiezen. De leerkracht heeft het even met hen over wat 'een personage' is. De opdracht hierna is om dit personage te tekenen en de naam eronder te schrijven. Daarna vertelt de leerkracht in de kring met haar tekening eerst iets over haar personage. 'Wie wil iets over hem vragen?' Er ontstaat een geanimeerd gesprek. Vervolgens krijgen de kinderen de opdracht om elkaar in tweetallen net zo over het gekozen personage te vertellen en vragen te stellen. Daarna maken ze aantekeningen over het boek. Ze krijgen daarvoor een A4'tje dat ze in vieren vouwen. De vier vakken nummeren ze aan twee kanten van het papier, zodat er in totaal acht vakken zijn. Op het digibord staat wat ze in elk vak gaan schrijven:

1. alle getallen die je kunt vinden in/over dit boek: uitgaven, aantal bladzijden, jaartallen, schrijver, aantal hoofdstukken;

2. informatie die je vindt over de schrijver;
3. beschrijf hoe het boek eruitziet: kft, papier, plaatjes, geur, kleuren;
4. schrijf een belangrijke of mooie zin op;
5. beschrijf het personage over wie je net verteld hebt;
6. beschrijf kort een belangrijke gebeurtenis in je boek;
7. iets in het boek dat je zelf ook een keer hebt meegemaakt;
8. een tip aan de lezer: waarom zou je het boek wel of niet moeten lezen?

De kinderen gaan aan de slag, met hun boek erbij. Overleggen of tips vragen mag. Als alle vakjes bij iedereen zo ongeveer gevuld zijn, volgt een tweetalgesprek: 'Kies een van de acht vakjes en vertel je maatje over iets wat je daar hebt opgeschreven. En vergeet niet elkaar vragen te stellen!' Later in de week volgt dan de schrijfopdracht: schrijf een tekst met drie delen en overleg bij elk deel even kort met je buurman:

1. Schrijf iets over het boek: titel, schrijver, illustraties, uiterlijk, zie aantekeningen 1 tot en met 4.
2. Kies uit je aantekeningen 5, 6 of 7 een stukje om wat meer over te schrijven in goede zinnen.
3. Geef een tip aan andere lezers (aantekening 8).

Verder lezen

- Norden, S. van (2014). *Iedereen kan leren schrijven. Schrijfplezier en schrijfvaardigheid in het basisonderwijs*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Norden, S. van (2004). *Taal leren op eigen kracht. Taalverwerking op school met behulp van de werkwijze van taalvorming*. Assen: Van Gorcum.
- taalvorming.nl.

Voor havo/ vwo

... een alternatieve werkvorm voor het leesdossier en digitale middelen en sociale media gebruiken en creatieve verwerkingsopdrachten.

De literaire mindmap

Deze werkvorm is bedacht als alternatief voor het leesdossier. Het is een voornamelijk grafische voorstelling van een gelezen boek. In het midden staat de titel van het boek, plus een tekening die het boek typeert. Vanuit dat midden komen acht takken, elk met een andere kleur. De takken corresponderen met literaire begrippen. Aan de rechterkant van de mindmap zijn dat (met de klok mee): 'plot', 'personages', 'perspectief/vertelsituatie', 'tijd' en 'ruimte'. Aan de linkerkant zijn dat 'symbolen', 'motieven' en 'thema'. Bij de rechterkant gaat het dus om een beschrijving van vrij concrete elementen (de analyse), terwijl de linkerkant ruimte biedt om de meer abstracte, achterliggende lagen van het verhaal in kaart te brengen (de interpretatie). De leerlingen vullen de takken met steekwoorden en tekeningetjes. De takken kunnen zelf ook weer vertakken. Het formaat van de literaire mindmap is bij voorkeur A3, zodat er genoeg ruimte is voor alle vertakkingen en tekeningen.

Het maken van de mindmap en de mindmap zelf zijn een mooie aanleiding voor gesprekken over het boek. Leerlingen die een mindmap bij hetzelfde boek hebben gemaakt vergelijken bijvoorbeeld hun mindmaps en bespreken verschillen en overeenkomsten. Ook kunnen leerlingen in tweetallen of kleine groepen samen een literaire mindmap maken bij een boek dat ze allemaal gelezen hebben. Daarbij ontstaan automatisch gesprekken over hun analyses en interpretaties. De mindmap die een leerling maakt, maakt in één oogopslag duidelijk waar de problemen zitten. Sommige leerlingen zullen een boek goed kunnen analyseren, maar er vervolgens niet in slagen om die analyse te betrekken bij de interpretatie. Andere leerlingen zullen al moeite hebben om de plot in kaart te brengen of om de belangrijke personages te onderscheiden van de bijfiguren. Dergelijke observaties kunnen weer aanleiding zijn voor gesprekken met en tussen leerlingen.

Verder lezen

Koek, M. (2010). De literaire mindmap als alternatief voor het leesdossier. In: Vanhooren & Mottart (red.), *24e conferentie Het Schoolvak Nederlands* (pp. 60-64). Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Sociale media en andere digitale middelen gebruiken

Gebruik van digitale middelen en sociale media sluit aan bij de praktijk van alledag van leerlingen. In plaats van mobiele telefoons te verbieden, kun je ze ook gebruiken om gesprekken op gang te brengen in de literatuurles. Ook YouTube en Pin-

terest bijvoorbeeld lenen zich daarvoor. Een paar voorbeelden:

- Maak met behulp van de website wordle.net een 'woordwolk' van stukken tekst uit het verhaal dat leerlingen gaan lezen. Leerlingen bekijken deze wordle eerst en ze gaan met elkaar in gesprek naar aanleiding van deze wordle over een aantal vragen, bijvoorbeeld:

- Wie is de hoofdpersoon?
- Waar gaat het verhaal volgens jou over?
- Denk je dat je het een leuk verhaal vindt?

Daarna lezen ze het verhaal. Klopt het met wat ze dachten? Tijdens en na het lezen kun je Twitter gebruiken. Geef leerlingen de opdracht om in een tweet een deel van het verhaal dat ze in de les lezen, samen te vatten of om een tussentijds oordeel te geven. De tweets kunnen zichtbaar gemaakt worden op het digibord of op websites zoals twitterwall.me of visibletweets.com. Zo komt het gesprek over waar het verhaal over gaat en waarom het wel of niet een goed verhaal is vanzelf op gang.

Fakebook (een veilige, besloten variant op Facebook, via classtools.net), Pinterest en YouTube bieden alternatieven voor de traditionele verwerkingsopdrachten. Leerlingen kunnen informatie over de hoofdpersoon en over andere personages in beeld brengen door middel van een profiel. Op Fakebook maken ze een account aan, waarbij zij niet

zichzelf, maar een personage uit het verhaal of boek presenteren. Ze kunnen met meerdere leerlingen aan een pagina werken, zodat zij vanzelf in gesprek gaan over eigenschappen van het personage en over de relatie tot andere personages, of over dingen die het personage meemaakt.

Ook YouTube biedt allerlei mogelijkheden om leerlingen na te laten denken en te laten praten over het profiel van een hoofdpersoon. Ze maken bijvoorbeeld een playlist voor de hoofdpersoon: ze zoeken liedjes die ze vinden passen bij de hoofdpersoon. Het zoeken, kiezen en verantwoorden van de liedjes brengt het gesprek op gang. Welke liedjes moeten er op de lijst komen en waarom?

Op Pinterest kunnen ze een prikbord maken met informatie over het verhaal of boek. De sfeer van een boek en de tijd en ruimte waarin het verhaal zich afspeelt, laten zich soms beter vatten in beeld dan in tekst. Via beelden geven ze hun interpretatie van het boek, van de ruimte, van de tijd en van de hoofdperso(n)en. Bij het zoeken en kiezen van die beelden draaien de gesprekken om die interpretaties.

Verder lezen

- Pronk- Van Eunen, M. (2013). *Social media in de literatuurlessen. Zevenentwintigste conferentie Het Schoolval Nederlands* (p. 281 – 284).

Creatieve verwerkingsopdrachten

Wanneer leerlingen het boek op een creatieve manier verwerken, leidt dat tot allerlei gesprekken over het boek. Ze maken bijvoorbeeld een korte film geïnspireerd op het boek, of een korte film over de auteur, of een boektrailer. Om zoiets te kunnen maken, is het nodig om over verschillende aspecten van het boek te praten of om informatie over de auteur te verzamelen en te bespreken.

Leerlingen kunnen ook iets samen schrijven dat geïnspireerd is op het boek, zoals een lofrede, gedicht of eigen verhaal bij het boek. Of ze maken een muziekstuk of lied dat gebaseerd is op het boek, of een beeldend kunstwerk, zoals een kledingontwerp, een fotocollage of een sculptuur. Bij het muziekstuk bijvoorbeeld moet de muziek passen bij de sfeer en gebeurtenissen uit het boek, of bij het karakter van een hoofdpersoon. Dat vraagt onder andere om interpretaties van het verhaal, die vertaald moeten worden naar de muziek: allemaal stof tot praten naar aanleiding van het boek.

Bij *Boekenweek live!* kunnen leerlingen zo'n uitwerking bij het boek dat dat jaar centraal staat, inzenden om mee te dingen naar een plaats bij de uitzending van de talkshow tijdens de Boekenweek. Klassen in het hele land kunnen die uitzending meekijken, en twitteren en skypeën tijdens de uitzending (ook een manier om over het boek te praten ...).

Boekenweek live!

- ✓ is een online talkshow, met als speciale gast de auteur van het boekenweekgeschenk
- ✓ voor leerlingen in de bovenbouw van het vo
- ✓ om te praten over een boek van de auteur
- ✓ boekenweek.nl >boekenweek op school

Boekenvrienden

- ✓ is een project met een lessenserie en een praktijkstage voor vmbo-leerlingen
- ✓ die kleine groepjes kleuters (meestal twee) op een basisschool in de buurt gaan voorlezen
- ✓ ondersteund door de bibliotheek (zie hun aanbod)
- ✓ Zie: <https://www.leraar24.nl/video/2309/vmbo-leerlingen-lezen-voor-aan-kleuters#tab=0>

Voor het (v)mbo

... voorlezen aan kleuters en meedoen aan een weddenschap.

Voorlezen aan kleuters op een school in de buurt

Dit is een vorm die wel wat organisatie vraagt, maar die de moeite loont. Voor de leerlingen is het een boeiende en leerzame ervaring en de kleuters genieten er erg van. Zowel de voorbereiding als het voorlezen zelf lokt allerlei gesprekken uit: over eigen ervaringen, over voorlezen, over het prentenboek, et cetera.

Eerst praten de leerlingen over hun eigen voorleeservaringen. Wat kunnen ze zich nog herinneren van toen ze vroeger voorlezen werden? Welke boeken kennen ze nog? Daarna verdiepen ze zich in kleuters. Hoe zijn kleuters? Wat kunnen ze al? Wat vinden ze leuk? Wat voor boeken kun je het beste voorlezen en hoe doe je dat? Er zijn bibliotheken die hierover een workshop kunnen verzorgen. Vervolgens oefenen ze met elkaar het voorlezen van een prentenboek of gedicht.

Ook tijdens de voorleessessies wordt veel gepraat. Kleuters reageren spontaan op het verhaal en de voorlezers kunnen vragen stellen en reacties uitlokken. Na afloop zijn de sessies zelf onderwerp van gesprek tussen de vmbo-leerlingen: hoe ging het, wat waren hun ervaringen?

De Weddenschap

- ✓ is een jaarlijkse campagne: een weddenschap met BN'ers
- ✓ voor vmbo- en mbo-leerlingen
- ✓ om in een half jaar drie boeken te lezen
- ✓ ontwikkeld door Stichting Lezen
- ✓ deweddenschap.nl

De Weddenschap

De Weddenschap is geen speciale werkvorm, maar door eraan mee te doen kun je wel op verschillende manieren met leerlingen praten over boeken en lezen.

Drie bekende Nederlanders vertellen op de website welke boeken zij van plan zijn om te gaan lezen. Op de website verschijnen steeds filmpjes van de BN'ers waarin zij vertellen wat zij van hun boeken vonden. Die filmpjes kun je samen bekijken en bespreken in de klas.

Leerlingen worden uitgedaagd om in een half jaar drie boeken te lezen. Telkens als een leerling een boek heeft geregistreerd op de website, maar ook als hij zich een tijd niet heeft gemeld, ontvangt de leerling een 'coachingsbericht' van de BN'er van zijn keuze. Die coachingsberichten kunnen ook onderwerp van gesprek zijn in de klas.

Als docent/mediathecaris ontvang je een inlogcode, waarmee je kunt zien wat je leerlingen gelezen hebben. Zo kun je met de leerlingen praten over boekkeuzes, suggesties doen voor nieuwe boeken en leerlingen coachen die achterblijven.

...

Bijlage

Verteltafel

De verteltafel is een plaats rondom een bepaald verhaal/prentenboek waar kinderen met allerlei attributen dat verhaal naspelen of spelend vertellen. Die plaats kan overal zijn: een tafel, een kastje of een koffer, een kleed op de vloer, een afgeschermd hoek in de klas of een zand- of watertafel. De verteltafel is geschikt voor kleuters, en ook voor oudere leerlingen in de midden- en bovenbouw. Het werken met de verteltafel gaat als volgt (Van Hest & Van der Hoeven, 2000):

- Eerst is er een verhaal nodig. Een prentenboek is vaak goed bruikbaar. Bekijk het verhaal vooraf goed: uit welke scènes is het opgebouwd, welke woorden zijn kernbegrippen, welke woorden hebben de kinderen nodig bij het spelen?
- Vertel, lees het verhaal voor, eventueel herhaald.
- Maak dan samen met de kinderen de verteltafel. Welke personages komen er in het verhaal voor? Welke attributen zijn belangrijk? Wat hebben we nodig? Wat is het decor? Hebben we meer dan één decor nodig? Kinderen kunnen de attributen zelf maken of meenemen en ook de decors bouwen ze zelf. In het begin kan de verteltafel nog vrij leeg zijn met alleen een achtergrond en bijvoorbeeld de hoofdpersonen van het verhaal. Nadat het verhaal een paar keer is voorgelezen, kun je met de kinderen overleggen wat erbij komt. Soms zijn kant-en-klare attributen aantrekkelijk om mee te spelen, maar als de kinderen ze zelf maken levert dat wel een bijzondere betrokkenheid bij het spel op. Het samen opbouwen van de verteltafel kan een paar dagen in beslag nemen.

De kinderen spelen het verhaal aan de verteltafel eerst met hulp van de leraar en geleidelijk zelfstandig. In het begin speelt de leraar het verhaal; hij speelt alle rollen en voert alle handelingen uit (leest dus niet meer voor). Waarschijnlijk beginnen de kinderen uit zichzelf al een beetje mee te spelen, doordat ze het verhaal al kennen. Daarna spelen de kinderen en de leraar samen. De leraar staat model en nodigt de kinderen uit tot meespelen en samen spelen. Geleidelijk wordt hij meer souffleur of regisseur en uiteindelijk verdwijnt hij van het toneel en wordt hij toeschouwer. Dan observeert hij. Er bestaan varianten op deze werkwijze. Zo worden in *Ik & Ko* voorwerpen die bij de verteltafel horen in eerste instantie al bij het voorlezen van het verhaal door de leraar geïntroduceerd en op hun plek op de tafel gezet.

In een andere variant leest de leraar het verhaal voor en voeren de kinderen de handelingen uit. Daarna 'lezen' de kinderen het verhaal voor en voert de leraar de handelingen uit. Deze twee handelingen kunnen ook omgedraaid worden.

Vertelkastje of kamishibai

Een kamishibai is een draagbaar, houten verteltheatertje dat oorspronkelijk uit Japan komt. Het kastje heeft twee deuren. Er worden platen ingeschoven en aan de hand van die platen wordt het verhaal verteld. De verteller staat naast het vertelkastje, zodat hij kan communiceren met het publiek. De vertelkastjes zijn te leen of te huur bij sommige openbare bibliotheken en te bestellen via diverse sites. Je kunt ze ook zelf maken. Het vertellen bij platen kan natuurlijk ook met behulp van een digibord, maar er gaat niets boven de magie van het echte theater, met de deurtjes die opengaan als het verhaal begint ...

Het vertellen met de kamishibai gaat als volgt:

Kies uit een prentenboek dat je wilt gebruiken de platen die je nodig hebt om het verhaal te vertellen. Leg de platen op volgorde. Soms is het nodig om een plaat terug te laten komen (herhaling). Bedenk ook een beginritueel. Dit kan bijvoorbeeld een muziekje zijn, een openingskreet (bijvoorbeeld 'Kri, kra!'), een beweging met of zonder attributen, een raadsel, een beginlied. Schrijf eventueel achter op de platen geheugensteuntjes, kernwoorden of korte regieaanwijzingen en bedenk hoe je het verhaal wilt afsluiten.

Na het beginritueel gaan de deurtjes open. Geef de kinderen de kans om te reageren. Vraag eventueel naar wat er te zien is, waar het verhaal zich afspeelt, welke geluiden ze horen. Vul zo nodig zelf aan wat er tussen twee platen gebeurt wanneer de volgende plaat een (te) grote sprong maakt. Gebruik bij sommige platen een flashback in de gedachten van de personages of door het publiek vragen te stellen. Maak soms gebruik van een flash-forward, bijvoorbeeld om meer spanning of een bepaalde verwachting op te roepen. Kinderen mogen tijdens het vertellen reageren, vragen stellen of opmerkingen maken. Maak de kinderen zo veel mogelijk deelgenoot (een lied mee laten zingen bijvoorbeeld). Sluit het verhaal af, bijvoorbeeld met een vraag om over het verhaal na te denken of met de suggestie om het boek te bekijken en te lezen. Laat het boek zien en vertel waar het te vinden is.

Praat samen na over het verhaal. Zet de platen terug en laat enkele kinderen om de beurt een stukje van het verhaal vertellen. Of laat de kinderen de platen op volgorde leggen. Je kunt het verhaal ook anders maken, door bijvoorbeeld met een andere plaat te beginnen. Laat kinderen dan het verhaal vertellen (of laat hen een andere plaat kiezen om mee te beginnen). ●●●

Nawoord van Aidan Chambers

A column of Booktalk

What is reading good for?

And what do we mean by 'good'?

I couldn't read properly until I was nine years old and didn't become a serious, committed reader until I was fourteen.

I know what reading is good for in my life.

When I was the only boy in my class who couldn't read, my teachers told my mother I was 'a little slow'. What they really meant was that I was stupid.

And me? I felt a failure, as you do when you can't do something important that everyone else can do.

What would have happened to me if I had not become a reader?

I'd have left school as soon as possible and been able to get only the kind of jobs no one else wants to do. In my case that would have meant hacking coal out of the earth with a pick and shovel, which is what most of the unskilled, poorly educated men did in the area where I grew up.

What did reading do for me, what was it good for?

It saved me from a life as close as you can get to slavery.

The only difference was that I'd have been paid as little as the mine owners could get away with.

This reminds me of a nineteenth-century American slave called Frederick Douglass. The wife of his owner taught him to read. When his owner found out, he stopped the lessons, telling his wife they were unlawful because being able to read would unfit him for slavery, would make him discontented, and there would be no keeping him.

Many years later, when Douglass had not only learned to read but had secretly taught himself to write as well, he recorded that 'learning to read had been a curse rather than a blessing'. It had given him an understanding of his wretched condition, without the power to do anything about it. He even wished he was dead – anything to get rid of thinking. Only the hope of escaping to freedom kept him alive.

All sorts of claims are made for what reading is good for. Such as:

- it helps widen the reader's experience of life;
- it helps the reader's personal growth – you discover yourself in literature and therefore understand more about yourself;
- it helps the reader learn to spell and to use language with more skill;
- it entertains by passing the time pleasantly;
- it stretches the imagination;
- it helps the reader learn facts and information;
- it teaches the reader how and how not to live.

That's all true. But many of these claims could be made for other activities. Most obviously: Visiting strange places can help widen your experience and knowledge of life. Watching TV or playing football or sitting on a hill overlooking a beautiful view can pass the time pleasantly. Facts and information can be learned by watching a good documentary film or attending a lecture well delivered by an expert in a particular field of study.

One of the things not on the list and is rarely claimed as being what reading is 'good' for is the result Frederick Douglass describes. Thinking.

Reading made him – and made me – self-aware. It made him, and it makes me, conscious of my condition. And this made him, and it makes me, think about what, if anything, can be done about it.

Reading is good for Thought.

And the other word Douglass uses and I would echo is Freedom.

The 'good' of reading in my life is that it helped me, better than and differently from anything else, to think about myself, other people, and life. And it gave me the power to make choices about how I live and the power to discover how to live as I chose. It was the essential tool I needed to achieve what I wanted.

Human beings invented reading and writing.

There is no gene in our DNA that biologically predicts that we will be readers and writers.

Reading is a cultural activity. Every human being has to live the history of its invention. And every human being in every part of the world is now born into an ever more complicated sign system. A system so essential in modern life that unless you can use it with skill you will end up a third-class citizen doing the worst jobs. Nowadays the ability to read well – using the extremely complex electronic technology by which we communicate with each other and deliver life-essential information – is a matter of survival.

Reading can be a pastime pleasure. But what is essential about it is its function as the means by which we are enabled to think more than we can think on our own, know more than we can find out on our own, understand more about ourselves and others than we can on our own, imagine what does not yet exist and think out how to create it.

Reading is like travelling. Every book is a journey, a journey through a story, a journey through ideas and information, facts and explanations, and a journey through an author's mind. And every book we read, no matter of what kind, adds to our own journey through life and through the many worlds books open to us.

In fact, reading is not just a journey, it is an exploration through a multitude of new lands.

The English author C S Lewis once said by reading we can become a thousand different people and yet remain ourselves.

But there's another feature of reading that is not often mentioned and is very important to all readers, but especially to those who are learning how to read thoughtfully and with skill.

Talk.

We humans are a talking animal. Talk was our main means of communication for many thousands of years before we invented writing and reading.

Reading is about making sense. We have to know how to make sense of the words and how to make sense of what the words tell us. We have to know how to interpret what we read. And the way we do this is by talking with our reading companions, sharing what we think is meant. When we do this we discover that we understand more of the meaning than we can on our own.

So reading is a cooperative activity. Sharing what we have read helps bind us together. We become a reading community. Helping children and teenagers to talk cooperatively about their reading is one of a teacher's most important tasks.

From the time in my teens when I became a serious reader I have loved the stories and plays of Anton Chekhov.

On 4 October 1888 Chekhov wrote to his friend, the critic Alexy Pleshcheyev,.

'The people I am afraid of are those who continually sniff between the lines, seeking out tendencies, who try to put me down as a liberal or a conservative. I'm neither...

My sole desire is to be a free artist, nothing more... My holy of holies is the human body, good health, intelligence, talent, inspiration, love and complete freedom – freedom from violence and lies, no matter what form these take. That is the programme I would adhere to if I were a great artist.'

That last sentence makes me smile. If Chekhov isn't a great artist, no one is.

What better programme can a writer or a reader hope for? And what better can a teacher do for his or her students than help them find such freedom from their reading.

I send you my greetings as a reading companion.

...

Lezen

STICHTING LEZEN

Nieuwe Prinsengracht 89

1018 VR Amsterdam

lezen.nl